

II. EVFOLYAM * POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM * 1933 AUGUSZTUS

8

KALANGYA

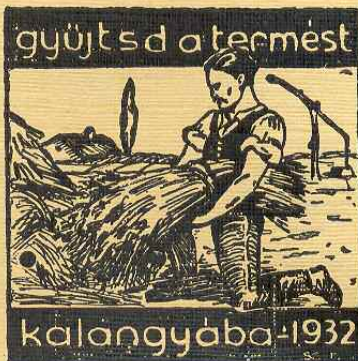
IRODALMI FOLYÓIRAT: SZENTELEKY KORNEL ALKOTÁSA

SZERKESZTIK:

SZIRMAI KÁROLY, RADÓ IMRE, KENDE FERENC

Tartalom:

Németh László: Látogatás Szenteleky Kornélnál. — Csuka Zoltán: Mult és jövő között (Vers). — Kállay Miklós: Akácok alatt — Dudás Kálmán: Nokturno (Vers). — Szirmai Károly: „Hé, korcsmáros, Italt adjál!” — Wollák Gyula: Élvezet és kultúra. (Cikk) — Cankar Iván—Adorján András: (Novella). — Gergely Boriska: Kulturközeledés (Regényfejezet). — Herceg János: Bolond legény a faluban (Elbeszélés). — Sz. Szigethy Vilmos: Hédl (Novella). — Czákó Tibor: Az egyetemi könyvtárban (Novella). — Radó Imre: Mélypont alatt (Regényfolytatás). — Fekete Lajos három verse.

Kisebbségi kulturélet

Az erdélyi magyar könyv 15 esztendeje.

KALANGYA irodalmi folyóirat. Felelős szerkesztő és kiadó Szabó S. Ferenc. — Laptulajdonosok: Szabó S. Ferenc és Inotay Béla. — Szerkesztőség: Noviszád, Kralja Petra ulica 30. — Kiadóhivatal: Szubotica, Park Kralja Petra 11. — Előfizetési ára: alapító előfizetőknek félévre 200,—, egész évre 400,— dinár. Rendes előfizetés: Félévre 60,—, negyedévre 30,— dinár, egyes szám ára 12,— dinár. — Előfizetések, negyedévre: Magyarországon 4 pengő, Csehszlovákiában 30 csehszlovákiai korona. Magyarországi szerkesztő: Fekete Lajos Budapest I. Török Ignác-u. 48. — Urania (Kömlös M.) nyomdai műintézet nyomása, Novi Sad.

Látogatás Szenteleky Kornélnál

Most kapom a hírt a Vajdaságból, hogy Szenteleky Kornél meghalt. Vezére volt egy marék magyar írónak; tűzcsiholó és tűztápláló, akinek ott kellett tüzet csinálnia, ahol sem erdő nem volt, sem bánya, legfőlebb haraszt. Akiknek vezériük volt, bizonyára jól ismerték, én egyszer voltam vele, akkor is alig egy óra hosszat. De ez a találkozás nemrég volt, egy hónapja s az idegen szava is érdekes, ha búcsúja és halála közt találkozott kedvesünkkel.

Szirmai Károly írt, hogy látogassam meg, kinn fekszik a Mártonhegyi szanatóriumban; ha tehetem, vigyek ki neki néhány Proust kötetet, nagyon rosszul van és Proustot szeretné olvasni. Ez volt a legkevesebb, amit tehettem. Egyike volt azoknak a keveseknek, akik lelkesedve fogadták a Tanút — s nem kértek cserébe semmit a lelkesedésükért. Orvos volt, mint én, kritikus, mint én, szervező, mint én szerettem volna lenni, szegény kis igyekvő magyar élet, csak a tuberkulózis fogta be alaposabban, mint engem.

Ha már átjöttem Budára, előbb egy kis kirándulást tettem a hegyekben. Gyönyörű nap volt, a kapuban szinte lelkiismeretfurdalást éreztem a villás, gyümölcsfás lankákért, amelyek ott daloltak a szívemben. Van valami kiméltlen benne ruganyosan és boldogan lépni egy halálraitélt beteghez. Az épület bejárója hátul van s én elől kerestem. Nem tudtam, kit szólítsak meg, sehol egy lélek, csak az egyik pihenő erkélyen ült egy úr; közömbösen nézte, hogy járok föl-alá, — ha a szomorúság tárgyilagos tud lenni, hát tárgyilagos szomorúsággal. Mint egy angol, mondtam magamban s nem szólítottam meg. Egy perc múlva ott álltunk egymással szemben; mindketten azt gondolhattuk: hát ez az. Az én számomra a rólam írt cikke, a levelei formázták meg őt s meglepett a hűvös, megint csak tárgyilagosan szomorú kézfogása. Ő is bizonyára mást várt. De nem szólt. Az utolsó őt esztendőben Ő volt az egyetlen ember, aki nem azon kezdte az első beszélgetést, hogy: »Ilyen fiatal? Nem hittem volna.«

Megnéztem, rá volt írva a halál. Megkérdeztem, hogy van?

— Rosszul.

Minden öntetszergés nélkül mondta, a haldoklók ki tudja kihez adresszált keserősége nélkül. Ép olyan tárgyilagos szomorúsággal, ahogy az elébb nézett rám, amikor a bejárást kerestem. Alig egy-két mozdulatot tett, amíg bemutatkoztunk s most, hogy visszaereszkedett a székébe, a melle hevesebben járt. Szubjektíve rosszul? Akaratlanul is az ő tárgyilagos modorához alkalmazkodtam ezzel a kórházzsagú kérdéssel, mely egyrészt közös foglalkozásunkra figyelmeztette őt, másrészt mégis csak egy halk, vigasztaló ellenvetés volt.

— Nem, objektíve is — felelte szárazon s szemében felcsapott valami, ami a kívülről jött, evezésben lesült fiatalembernek szólt, aki kötelességből most mindjárt vigasztalgatni fogja őt, az orvost, akinek az agyát nem homályosíthatja el a tuberkulótikusok optimizmusa. Egy pillanatig a haldoklókat az élőkől elvászató gyűlölet ült köztünk, — aztán felülke-rekedett a házigazda és átnyújtotta a láztábláját. Szótlatlan adtam vissza s a Kalangya új anthológiájáról és a jugoszláviai irodalomról kezdtem beszélni.

Láttam, hogy nehezeére esik a szó, hát inkább csak én beszéltem, túl iparkodtam beszélni a zavaromat, a lelki-furdalásomat. Nagy kérdés, mondta, hogy lesz-e utánpótlás az odalenti részeken. Én lehetetlennek tartottam, hogy ne legyen. Fiatal tehetségeknek példátlanul kedvező az idő. Beszéltem húszéves ismerőseimről, milyen láthatár elé lépnek azok, mihelyt a pubertás kinyitja az eszüket. A mi első lépéseink a tizenkilencedik század bomlásába vezettek, a legkiválóbbak is nehezen szabadulhattak a hatása alól; ezeket kész összefüggések fogadják, egy megtalált új világ. Mint aki kiért egy nagy hegy árnyékából s az egész hegységet látja, úgy fedezi fel az ember a történelmet, az örök emberit. Nem vette észre, hogy amióta a tizenkilencedik század hatása alól kiszabadultunk, mennyivel otthonosabbak vagyunk más kórokban?

Kapkodva beszéltem, csakhogy toljam az időt, megérintve egy-egy tárgyat s már tovább is ugorva Csokonaihoz jutottunk. Itt már ő is közbeszólt egyszer. Igazat adott nekem, hogy Csokonai volt a legédesebb enciklopedista, enyvesszárnýú lélek, aki úgy gyűjtött, hogy nem érezte terhének a súlyát. Szenteleky is szerette a debreceni kört s ismerte a Debreceni Fűvészkönyvet. A fűvészet! Milyen jellemző szenvedélye volt ennek a kornak! Rousseautól a Ludas Matyi írójáig mindenki fűvészkedett. Van-e meghatóbb látványa a magyar irodalomnak, mint ezek a Debrecenben összeverődött tudós költők, akik gondos nyelvészeti és botanikai tanulmányokat végeznek, hogy

anakroni verseikben a szedret az eperrel össze ne cseréljék. A botanika épúgy ott bujkál a tizennyolcadik századvég hangulatában, mint a tüdőbaj. A kettő össze is tartozik valahogy, még Debrecenben is.

Szenteleky hallgatott, de nem olyan ellenségesen, mint előbb.

— Kár — mondtam —, hogy a régi fűvészkert nincs meg többé, annak a helyére építették a Déry-múzeumot. Az utolsó költő, akin ott csillog ennek a debreceni botanikus-kultúrának a fénye: Tóth Árpád volt. Tulajdonképpen nem is tudom, hogy értett-e a botanikához, a verseiben ritka a virágnév, az ember mégis azt érzi, ahogy olvassa, ime egy botanikus.

— Az is volt — erősítette meg váratlanul Szenteleky —, a halála előtt ő is itt élt, ugyanebben a szanatóriumban, semmivel sem tudott már foglalkozni, de a növények még érdekelték. Amíg kimehetett, állandóan itt kószált a hegyeken, virágokkal megrakodva.

Engemet meghatott ez a kép. Az egész újabb magyar irodalomban Tóth Árpád áll legközelebb a szívemhez. Amikor hallottam, hogy rosszul van, egy nagy tanulmányt írtam róla, ezzel akartam hódolni neki utolsó óráiban. Azután jelent meg, hogy meghalt. Szentelekyre mintha átragadt volna a meghatottságom. A nagy tüdőbajos költőben, aki virágokat gyűjtve kószál a budai lankákon, mintha megszüpítetten látta volna a maga állapotát.

— Foglalkozott a tuberkulózis pszihikai hatásával — kérdezte végre. Van néhány jó könyvem róla.

— Tudományosan nem, csak tapasztalatból ismerem, csúsztattam be magam a tüdőbajosok nagy testvériségébe. Évekig beteg voltam, a Röntgen-leletem alapján ma sem köténének életbiztosítást velem. S nehogy csalónak lássak, aki meghívó nélkül tolakodott be egy fájdalmasan előkelő társaságba, hozzátettem: a kislányom miliarisban halt meg. Majd a vigasztalók álnokságával: egy ideig én is el voltam készülve mindenre, de engedelmes betegség ez, oda hajlik az ember akarata alá, szinte be lehet idomítani; képzelet, lelkesedés, ha úgy tetszik, zsenialitás lesz belőle. Hiszen tudja, a Jókai kavernája.

— Igen, egy ideig megy, felelte Szenteleky s most inkább szomorú volt, mint tárgyilagos. Aztán egyszer csak nem megy. Én is még a háborúban szereztem s most két éve kezdett felborulni az egyensúly.

Megnyílt a szíve; az életéről beszélt; a hosszú faluról, a pénztári betegekről, az orvosi lelkiismeretről, amelyre az orvos

fizet rá. Nyugodtan, pontosan és szerényen, mint aki egy bizonyítást vezet be, tulajdon halálának a bizonyítását. Szavaiban mégis ott kísértettek az éjszakák, melyekben ágyán felülve farkasszemet nézett, férfiasságot tanult a haláltól.

Itt nem volt többé értelme a magam gyógyulásáról fe-csegni. Átadtam a két Proust könyvet és búcsúzkodtam. Ő a kapuig kísért.

A hegyoldalon reszkettek a fénytől a levelek s fölemel-
kedtek a villák csillogó palatetejére. Én úgy mentem haza,
mint aki érzi, hogy rosszat tett s most keresi, hogy mivel is
tett rosszat.

Később megtudtam, hogy Szenteleky a legnagyobb szere-
tettel emlékezett meg erről a látogatásról. A két Proust köny-
vet hazautazásakor kaptam vissza egy levelezőlap kíséreté-
ben. Azt írja benne, hogy tündérkertté varázsolták betegsége
néhány hetét.

Németh László

Mult és jövő között

Utamon eddig csak a jövő világolt
s most, hogy komisz magányba estem,
vérvörös sebbel megnyilt s egyre tüzel a mult.

Napok és évek, percek és órák,
arcok és szemek kavarnak körülöttem,
valaki áll a hegygerincen s még int felém,
a régi vár sötétben megfenyít,
a mélységben egy másik város lámpái sorakoznak
s tiz év kódén keresztül egyre fénylenek.
Arcunkról, mint a veríték, csorog a lámpafény.

Ne nézz, ne nézz vissza, ne nézz,
fuss tovább kalimpáló sziveddel.

S mint a mérleg nyelve, rezgek, reszketek,
két oldalt irtó teher húz, jövőm s a multam,
izmain feszülnek, gerincem roppan
s csak állok
s tartom, tartom ezt az életet kavargó,
lendülő világot.

Csuka Zoltán

Akácok alatt

Délszlávországi magyar írók novellái

Nem véletlen az, hogy mikor a vajdasági magyar irodalom először rendez egységes reprezentatív felvonulást, novella-antológia keretében próbálja erőit, színeit, értékeit megmutatni. Ma a novella azon az úton van, hogy visszahódítsa régi irodalmi polgárjogát. Ki tudja, miért vesztette el? Talán sejtúlszaporodás volt a betegsége? Ugy elöntötte az irodalmat, mint a rákos szövetek gyors és túlbő áradása az élő organizmusokat. Befurakodott a regénybe, meghamisította a színpadot. Az új szabad formák köpönyege alatt sokszor a lírában is felütötte fejét. Könnyű formának tekintették. Rövid léleketét biztatásnak vették azok, akiknek egyáltalán nem volt irodalmi léleketük. Nem csoda, hogy a ragyogó novella-irodalom után, amely nálunk is próbája volt a széppróza művészetének, bizonyos elposványosodás következett. Ebben a pangásban a novella volt az a forma, amelyet az olcsó, nyárs-polgárin lapos, minden banalitásra hajlamos feuillettonizmus a legjobban megmérgezett. A közönség elfordult tőle. A kiadói kapzsiság úgyszólván egyik napról a másikra halálra ítélte. Szánalmasan elsorvadt csökevénye csak a napilapok tárcarovatában tengődött tovább. Néhány eszményekért küzködő folyóirat volt, amely néhány késett példányát szerető gondal ápolta, mint a jövődő számára dédelgetett palántát.

És a jövődő kezd lassankint megint jelenné válni. Külföldön is, nálunk is új mesterkezek nyúlnak a novellákhoz. A spanyol **Ramon Gomez de la Serna** a regényt is novellává darabolja (**El Doktor inverosinul**), **Papini** nagyszerű lendületű **Gogja** nemcsak új arca, de új életlobogása is a novellának. Nehéz volna eldönteni, vajjon **Galsworthynak** egy-egy mesteri elbeszélése nem ad-e magasabbrendű művészi élvezetet nagy regénykolosszusánál. **Stefan Zweig** csodálatos finomságú lélektani izgalmai imaginárius zónákon találkoznak az amerikai **Faulkner** vad lánggal kirobbanó őszöztöneinek kalandos romantikájával. A nemrég megjelent ifjú orosz, német és skandináv novellagyűjtemények nemcsak egy induló új korszak

legmarkánsabb profiljait mutatták be, hanem nagy belső egységükkel egy egész nép nagy tömegeinek lelkét is visszatükrözték.

Ilyen reprezentatív irodalmi bemutatkozásra csakugyan a novella a legalkalmasabb. A líra mindig az úttörő. Előképzítője stílusforradalmaknak, szociális átalakulásoknak. Palélérozó iskolája a szépprózai nyelvnek. A novella már a fejlődésnek, a megállapodottságnak azon a síkján mozog, melyet a regény, mint legkésőbb jelentkező forma képvisel, de rövidebb lélekzete lehetővé teszi, hogy egy egész irodalom minden rétege: legszélsőségesebb stílus és formatörekvései, egész világnézeti változatossága, legkülönbözőbb hangszínei együtt legyenek, egy biztos és céltudatos karmesteri vezetéssel összetartott harmóniában.

Ezt a karmesteri szerepet vállalta a jugoszláviai magyar írók novellagyűjteményénél **Szenteleky Kornél**. Előszavában, amellyel az **Ákácok alatt** két kötetét bevezeti, ki is fejtí azokat a szempontokat, amelyek ennek a harmóniának megteremtése céljából vezették. Ő elsősorban bizonyos közös miliőre volt tekintettel, amely a kötet számára legalább az atmoszféra egységét biztosíthatta. Ez az egység a legteljesebb mértékben sikerült. De sikerült volna határozott szerkesztői szándék nélkül vagy annak ellenére is. A hasonló szociális környezetben, az alig változó tájkép állandó hatása alatt élő, a közös fizikai és szellemi humusból táplálkozó írókban önkéntelenül jelentkezik a közös talajíz, ha valóban az életközelség ösztönös őszinteségével írnak és nem a megtanult mesterség sablonos rutinjával forgatják a tollat. A szerkesztőnek tehát csak arra kellett vigyáznia, hogy ezeket az igaz és őszinte írásokat keresse ki. Ezeken úgyis, önkéntelenül is megérzett a közös eredet megmagyarázhatatlan és mégis letagadhatatlan rokonsága. Így van ez ebben a novelláskötetben is. Az **Ákácok alatt** novellái olyanok, mint azok az édes testvérek, akik arccra, termetre, sőt még természetre sem hasonlitanak egymáshoz, mindegyik más és más, van azonban a tekintetük villanásában, egy-egy mozdulatuk különös ütemében, hangjuk színében és csengésében, olykor csak rebbetésnyi, — amely mégis egyszerre elárulja náluk a közös származást.

Ez a közös talajíz, a közös származásnak, a közös problémáknak ez a zártsága azonban szerencsére nem jelent itt elzárkózást, elszigetelődést egy lassan elsekélyesedő regionális irodalomba. A világ minden mai széttagoltsága mellett is ösztönösen és feltartóztathatatlanul sodródik egységes, nagy civilizációk széles szemhatárai felé. És messzetekintő európai

nézőpontok, sőt egyetemes emberi problémák felvetődhetnek, kisarjadhathnak a bánáti búzatengerek nagy határtalanságában is. Hogy ez így van, legerősebben bizonyítja maga a novellagyűjtemény, amelyben végül is több egyetemes emberi kérdéssel találkozunk, mint szűkebb értelemben vett lokális problémával. De a megoldások még ezeknél is mindig a magasabb emberi szempontok szerint történnek. Viszont a szűkebb milió sajátosságos talajize akkor is megérzik az író borában, ha idegen égtájak messziről telepített tőkéjéről szüretel.

Van azonban a gyűjteménynek másik egysége, amely hi-tem szerint még fontosabb és jelentőségtejlésebb a »couleur-locale« tónusegységénél. A szerkesztő nem hangsúlyozza különösebben, de feltétlenül a leggondosabban ügyelt erre az egységre, amely a kötetek reprezentatív súlyát a legszerencsésebben biztosítja s ez a színvonal emelkedett horizontja. A kötetben talán nincs egyetlen eruptív egyéniség sem, aki káprázatos ígérete volna az új magyar szépprózának, de viszont nincs egyetlen olyan sem, aki ne emelkednék kényes irodalmi ízléssel és egyáltalán nem közepes magasságban meghúzott művészi színvonal fölé. Különböző értékű fajsúlyú, különböző ambíciójú novellák ezek, de egy vonása valamennyinek közös, kivétel nélkül mind tehetséges írók, mélyről fakadt spontán kényszerűségből született s az ihlet magas izzásában kiforrott alkotása. Huszonhat írótól közel harminc ilyen novella komoly jelentőségű irodalmi teljesítmény.

Van azonban mindezenfelül a novelláknak még valami belső tónusegysége is. Ez a tónus csaknem végig mind a két kötet valamennyi novelláján inkább komor, sötét, drámai. Ha a színek megélnék, ez inkább a vérnek, a lángnak, a kilobbanó szenvedélyeknek bíboros izzása, tehát megint csak mély tónus. Vagy ahol szórványosan, szinte csak félénken tapogatózva a humor jelentkezik, ez is hamar visszakanyarodik a szatira keserűségébe. Van a gyűjteményben olyan novella, amely egyszerűen csak az anekdota pointje felé hegyeződik ki, de még ez is mélyebbre nyúl, részleteiben, belső tanulságaiban, az ilyen anekdota-novelláknál szokásos könnyed felszínes rajznál. Derű kevés akad a két kötetben. Minden inkább megdöbbenítő, sokszor mélyen megrázó s a föl-emelő mindig csak a tragikus magasabbrendű ethosza. A szélcsend nyugalomával induló történetek is egyszerre vihar sodrába lendülnek s ahol a drámai viharzás robogása végül elhal- kul, ez a csend a reményvesztettség, a megsemmisülés, a halál és a temető csendje.

Nem tudom, a szerkesztő akaratos tudatában fakadt-e ez a sok belső tónusegység vagy önkéntelenül jött létre azzal,

hogy a rendelkezésére álló termés legjavát válogatta ki, de a gyűjteményben elvitázhatatlanul megvan és ez ismét jellegzetes tünete bizonyos ösztönös lelki közösségnek. Éppen ezért nem tartom egészen szerencsésnek az **Ákácok alatt** címet, amely csak a közös millió couleur localejának egyik motivumával áll összefüggésben, de az idilli hangulattal, amely belőle kiárad, teljesen ellentéte az antológia belső tónusának.

Végül közös jellegzetesség az is, hogy a novellák legnagyobb része naturalista. Alig akad egy-kettő, amely szimbolumok költői elvontságaiból kerekítene fantasztikus mesét, vagy a reális életen túl a lét metafizikai határterületeit súrolná. (Farkas Geiza: **Gonosz álom**, Kende Ferenc: **Gyík anyó**). A legtöbb mai történet az új idők, új társadalmi helyzetek szűkebb vajdasági és egyetemesebb szociális problémája vagy a közelmúlt megrázó válságainak visszasíró emléke. Igen sok a parasztnovella és talán ezek a legerőteljesebbek a gyűjteményben. Jóval kevesebb nyúl bele a munkásságot és a középosztályt izgató kérdésekbe. De mindezek a tárgyak szinte kötelezővé teszik a naturalista formát. **Szenteleky** bevezetése szerint a mai írónak kötelessége az életközelség periheliumában élni s ez a napközelség a realizmus reflektorainak éleségével világítja meg a tárgyakat. Nem kell azonban a múlt század programmszerű naturalizmusának sivár aprólékosságára vagy a rútat és beteget hajhászó szadizmusára gondolni. Itt az életrealitás igazsága mellett megvan a költői lendület is. Az éles megfigyelés erős fénye nem bontja meg a művészi konstrukció egységes, biztos vonalait.

Valamennyi novelláról egyenként hosszas volna beszámolni. Csak azokról írok, amelyek a két kötet átolvasása után élénken megmaradtak emlékezetemben. **Adorján** Andrásnál a tárgy mai újszerűsége kapott meg. Az intellektuell az életgondok kényszerűsége révén fizikai munkássá lesz, majd visszatér a földhöz, amelynek rögét még ősei törték. **Aranyady** György homályos tónusaiból egyszerre a vér bíboros gejzirja suszorog fel. Szinte paradox hirtelenséggel csap le a végzet, amely láthatatlanul már ott ül komor fellegével az eseményeken. A szelíd fiúból egyszerre kirobban az apja duhaj vére s meg kell halnia abban a harcban, amelyet tulajdonképpen nyugtalan indulatú apja helyett vív meg. A korcsmai verekedések hétpróbás hősenek fia elvérzik első és utolsó korcsmai verekedésében. Csupa erő és mélység ez a különben is gazdag hangszerelésű novella. **Borsódi** Lajos oroszos hangulatú novellájának a groteszk, csattanó, kiábrándító éle ad különös fakó visszfényt. **Börcsök** Erzsébet jelentős egyéniség. Két novellával is szerepel. Az egyik azért bír súllyal, mert egyike azok-

nak a kisszámú írásoknak, amelyek a kötetben a kisebbségi kérdést érintik. A másik a hangulat költői melegségével hat. **Csuka** Zoltán novellája (**Péror bácsi példaadása**) megrázó háborús emlék keretébe foglal egy örök és egyetemes emberi problémát. **Czirák** Imre novellája (**Meggyónt a Kerekes Gábor**) alig több jól tálalt anekdotánál, a művészi érték itt az alakok ízes és jellemző dialógusának eleven erejében van. **Gergely** Boriska egyike a legeredetibb egyéniségeknek. Fanyar szatirába hajló humora van. Preciőzködésében érzik olykor némi keresettség, de a rezignáció leple alatt ott izzik a kisebbségi sors keserősége. Hangban csaknem egyedülálló darabja a gyűjteménynek. **Herczeg** János **Kekez Tuna lakodalmában** nemcsak a jellemzés erejét és a végig zökkenéstelen vonalvezetést kell elismerni, hanem azt az egyre fokozódó lendületet is, amely a kezdetben szinte idilli paraszttörténetet háborzongató danse macabre-ré emeli. **Kende** Ferenc novellája, a **Gyík anyó**, Cholnoky Viktor vizionárius írásaival tartja a rokonságot. Külsőleg orosz naturalizmusú forradalmi történet, de a sorok között láthatatlan hatalmak dübörgését érezzük. **Kisbéry** Jánosnál (**Rendőr igazoltat**) a pszichológiai folyamat finom veretű láncát csodáljuk, amelyből egyetlen szemecske sem hiányzik. **Kristály** István: **Áradása** a gyűjtemény legzordonabb szépségű darabjai közül való. Sötét izzású színei szinte beleégetik a lélekbe a robot munka csigázó rabszolga kínját. **Csuri** János önfeláldozó véres martiriumának kettős motíválása a földtúró paraszt kitéphetetlen rögszeretettel és rettenetes nyomortanyáján a születésreváró új élettel féligmeddig sok is egy novellában. **Lucia: Pánja** a természetrajongás modern pogányságú georgikája, amelynek a modern hypercivilizáció váratlanul befurakodó ellentéte ad groteszk csattanót.

Munk Artúr éles beállítása, igen kerekded novellája a kispolgári osztály markáns jellemzésével biztosan lendül a tragikomikus befejezés felé. **Radó** Imre elbeszélésében (**Emberke**) az örök szerelem himnuszát írja meg a történet, a millió, a szavak groteszk kispolgári maskarájában. Művészi elgondolás, biztos kivitel. **Szenteleky** Kornél (**Érvényesülni**) novellája nemcsak azért figyelemreméltó, mert a kisebbségi helyzet ütköző pontjait tapogatja ki, hanem azért is, mert az élet-reális kemény logikájával, gondos megfigyeléssel és tökéletes művészettel adja az új viszonyok közé került törtető lélekrajzát. A befejezésben itt is van valami tragikomikus váratlanosság, amely a hangulat egyre komolyabb keserűségének mégis valami enyhítőbb feloldást ad.

A névszerint nem említett novellák is hozzájárulnak ahhoz a komoly színvonalhoz, amely ezt a gyűjteményt egy

fiatal irodalom reprezentáns díszszemléjévé avatja. Az antológia életbevágó jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy a Kalangya hasábjain már élénk vita is indult meg körülötte. A vitában a kötet minden darabja Szenteleky Kornélnak ad igazat. Ez az antológia döntő bizonyíték amellett, hogy van vajdasági magyar irodalom, amelyben ennek a földnek, ennek a népnek lelke tükrözik az egyetemes emberi közösség széles horizontján.

Kállay Miklós

Nokturno

Tárt, tikkadt titkokkal jött az éjszaka,
Zenéje csöndes volt, csodás, babonás
S a krizanthémek halálos mély szaga
Olyan súlyos volt, mint tar lidércnyomás.

Puhán ölelkező felhőkaravántól
Bársonyosan bolyhos, ékes volt az ég.
A vén Hold horpadt, hús anforájából
Fehér ökörnyálát lustán locsolta szét...

A télbehajló ősutói éjnek
Tünde csillagok csalták a varázst.
A halott rózsák elmúlást meséltek
S jött a csönd mint nagy krepdesin-palást.

Távol roskadt ködök zenéltek merengőn
S fehér felhők folytak nesztelen tova,
Bús báva bánat dúdolt a barna erdőn,
Hogy a mulandóság milyen mostoha.

Rest szél csellóztatott messzi jegenyéken
És kutyák ríttak a Holdra az árnyban.
S mint királykisasszony egy ódon mesében,
Álmomban egyre valakire vártam.

... A Hold beszötte az avas temetőket,
Az éjszaka fölvert kéjt, emléket, lázat,
Az éj selymén láttam a túnt szeretőket
S a csókvágyak bennem bomlottan bokáztak...

Sejtelmek sejtettek, mint susogó selymek,
Ölelések, csókok csillogtak a vágyban
És imásan, titkon csöndes csoda vert meg:
— A hangja csilingelt s látomásban láttam.

Dudás Kálmán

„Hé, korcsmáros, italt adjál!”

Szenteleky Kornél emlékének.

„Bácsi szekeresek utnak indulának . . .
Útnak indulának, Halál országának . . .

Hátamban: véget-nem-érő éjszakákkal vándoroltam az országúton. Nem emlékszem: mikor láttam utoljára a napot s mikor pihentem utoljára emberi hajlékban. Nem emlékszem az utolsó tavaszra, őszre és télre. Csak mentem, mindig mentem — egyforma, poros-szürke országúton, furcsán derengő félhomályban. Nem volt ez sem csillagporos éjszaka, sem kopogtató hajnal, mert sohasem virradt meg. De nékem csak tovább kellett mennem — piszkosan, szomjasan, halálrame-rülten. S nem láttam sehol kutat, ahol szomjamat olthassam, seholsem vályút, ahol megmosdhattam.

Éjbe hullott, halott falvakon vándoroltam keresztül, ahol lecsukott szemmel hallgattak a házak és hallgattak az emberek, mint a temetőben. Néhol megzörgettem a deszkapalánkot, de kutya nem ugatott fel. Azóta féltém a kerítések mellett ballagni s inkább az országúton botorkáltam. Sokszor elsóhajtottam magamat: Jaj, mikor lesz már egyszer ennek vége? De hiába sóhajtoztam, tudtam, hogy tovább kell mennem.

Évenként egyszer mindig visszavetődtem a régi tájakra s a derengő félhomályban is megéreztem, hogy ismerős göröngyökön taposok.

Rendszerint délnyugatról érkeztem. Messze, a hátam mögött, a Duna felé villámok cikkáztak, vihar készülődött. De tudtam, hogy mitől sem kell tartanom — a vihar rég elmúlt, a villámok rég elcikkáztak.

Rozoga komphidra értem. Megálltam s a hallgató vízbe bámultam. Fekete volt, mint a halál. Csak döglött vizisólyom és moszat hevert rajta. Jaj, hogy is mertem volna benne megfürödni, mikor éreztem, hogy halott vízbe kellene lépnem. Borzongva mentem tovább s lassan kiértem a szabad országútra. Itt jobbról és balról barna tarlók terültek el s a levegős végtelenség magához ölelt. De nem heveredhettem le, hogy sárga görönggyel a kezemben elaludjam. Tovább kellett mennem.

Odébb: fekete kukoricások embermagasságú erdője fogadott, ám egyetlen levél se rezdült. Csak messze, észak felé hallottam egy szekér fáradt zörgését. Megálltam s figyeltem. Ugy tetszett, hogy a szekér egy helyben nyikorog. Azután hirtelen nekidurálta magát s elkezdett zörögni a végtelen kukoricatáblákon keresztül, egyenesen felém. Megdöbbsentem. Jaj, mi lesz, ha utól talál érni? S gyorsabbra fogtam lépteimet. Ám hiába siettem. A szekér csak egyre jött felém. Még szaporábban léptem ki, de a száraz kerekek még gyorsabban zörögtek a kukoricásokon át. Líhegve futni kezdtem. De az ismeretlen szekér utánam. Kimerülten értem a kukoricások végére, ahol megint barna tarlók kezdődtek. A fáradt kerekek egészen messziről nyikorogtak hozzám. Mintha most is egy helyben forogtak volna.

Tovább mentem.

Egyszerre észrevétlenül világosodni kezdett, mintha olvasztott ezüstöt öntöttek volna kelet felé a levegőbe. Nem tudtam megérteni a dolgot, oly rég ideje vándoroltam a derengő szürkületben. De utána aggodalom fogott el. Mi lesz, ha mégis kivilágosodik?

Sietni kezdtem. Nem szabad, hogy a mezőkre igyekvő, korán-kelő parasztok így lássanak, ilyen elnyűtten, piszkosan és elrongyoltan. Jaj, mit is szólnának, ha rám ismernének? Hát én is ide jutottam, én is?... Sietve haza kell érnem, mielőtt meglátnának és ágyba bújnom, mielőtt otthon felébrednének. Az ablakom fekete kendővel letakart, talán nem tudják meg, hogy annyi idő után én is haza jöttem.

A falu legszélső házához értem. Az országút szélén fekiüdt. Nagy, nehézkes, komorszürke épület. Belépek — gondoltam. Máskor — nagyon rég — szintén ide tértem be, mikor hajnalban erre jöttem.

Szomjas vagyok. Inni kérek. Jaj, már nem birom ki a szomjúságot! Először valami meleget iszom, hadd járja át borzongó testemet. Oly régóta vándorolok az éjszakában s oly didergető a közeledő hajnal.

A sárga, szárnyas ajtó már nyitva. Beléptem. Már ki is takarítottak, már ki is söpörtek. A faszékek katonás rendben a hosszú, barnára festett asztal körül.

A korcsmárost kerestem. Senki. Kifelé hallgatództam. Semmi. No mindegy, várok kissé. Szomjas vagyok, nem tudok ital nélkül tovább menni.

Megfordultam s fáradtan leültem az asztalhoz. El tudtam volna mindjárt aludni. De lassan mégis felemeltem a fejemet s szórakozottan a söntés felé néztem. A magas feliró és fizető pultra támaszkodva ott állott mozdulatlanul a fekete

bajszú és hajú korcsmáros és mereven reám bámult, mintha csak üvegből lett volna az arca.

Ni, de furcsa ember! Nem szól egy szót sem s még csak annyi fáradtságot sem vesz magának, hogy ide jőjjön. Persze, nagyon rongyos vagyok, meg piszkos is. Persze, persze... De azért mégis szólhatna hozzám. Hiszen meg fogom fizetni, amit elfogyasztok — morfondiroztam magamban. De ő még mindig egyforma-mereven csak tovább nézett reám. Hegyesre pödört, szénfekete bajusza majd kiszúrta a szememet. — Jaj, de mogorva ember! No mindegy.

— Jó reggelt, köszöntöttem. Kiraktam zsebemből pár dinárt kitevő vagyonomat az asztalra, hadd lássa.

— Nagyon sietős az utam — kezdtem újra. — Talán kaphatnék forró kávé. Megfizetném.

S megcsörgettem felé a pénzemet.

Semmi. Mereven tovább bámult reám.

Ez már igazán konokság, amit ez az ember velem művel.

— Hát nem hallja: mit mondtam? — jöttem ki a béke-tűrésemből.

Süketen állt a pult mellett. Szeme mereven pihent rajtam. — Rettenetes ember!

Gyötrő szomszágomban nem birtam tovább. Gorombán kiabáltam oda:

— Hé korcsmáros, italt adjál!

Meg se moccant.

Ez már mégis sok! Felálltam s odamentem a magas pult-hoz. Ugy ordítottam bele az arcába:

— Hé korcsmáros! Nem hallod: italt adjál!

Festett cseréparcával mereven nézett rám s hallgatott.

Kínzó szomszágomban minden türelmem elfogyott.

— Hát nem akarod megérteni, hogy mit mondok? — S elkeseredetten, teljes erőmből belevágtam arcába.

A sárga, merev bőr behorpadt s fekete üresség tátongott reám. De ő meg se moccant.

— Italt adjál! — ordítottam torkom-szakadtából.

A behorpadt cseréparc részvétlenül nézett reám.

— Hát még most sem akarod megérteni?

S elkezdtem öklömmel a fejét verni, ahol csak értem. Ahol csak lecsaptam, a sárga bőr mindenütt behorpadt. Mély, fekete lyukak éktelenítették el a merev cseréparcot. A legnagyobb üreg betört orra helyéről ásitott reám.

Féktelen dühömben le akartam dönteni, de nem birtam vele.

Még csak meg se ingott. Tovább állt mozdulatlanul, a magas felíró asztalra támaszkodva s beszakitott, rettenetes arcával reám bámult.

Kimerülten a dühkitöréstől és halálos-szomjasan, visszavánszorogtam a barna asztalhoz s a székre rogytam. Többé nem néztem a néma korcsmáros felé, csak ültem a magas széktámlának esve s a siváran ásitó, hideg helyiséget bámultam, ahol nem tudtam egy korty meleg italhoz se jutni. Sokáig ültem így, zihálva, kimerülten, azután feltápászkodtam, s ki-kínlódtam az uccára nyiló lépcsőre.

Ott nekidőltem a falnak.

Az ezüstös derengés még változatlanul tartott, de semmit sem erősödött. Mintha a virradás megállott volna. Széjjelnéztem: nem látok-e valahol kocsit közeledni? Ám senki, semmi. A falu meg se moccan. De a fehérre meszelt, apró parasztházak lekendőzött ablakaiból különös, fehér fény csurgott ki az uccára. Kisértetiesen hatottak ezek a megdermedt, kivilágított ablakok. Egyetlen emberi árnyék se mozdult mögöttük.

Sokáig néztem őket. Azután vissza se tekintve az átkozott, üresen kongó korcsmára: szomjasan és halálrakimerülten, nekiindultam az országútnak. S mialatt a furcsa szürkületben szomorúan tovább vánszorogtam, a parasztházikókban — jobbról és balról — mint nyitott koporsóknál, úgy égtek a fehér fények a megdermedt ablakok mögött.

Szirmai Károly

Élvezet és kultúra

Élvezet-e az élet célja vagy csak küzdelem a létfenntartásért, esetleg kötelességteljesítés valamely ismeretlen rendeltetés akarata szerint: ki tudná azt megmondani? A tudomány nem is tartja magát illetékesnek e kérdések eldöntésére és átengedi azt a hitnek. Nincs is sok értelme a meddő töprengésnek az élet céljáról, mert hiszen, még ha sikerülne is a fátyol mögé látnunk, mely a földi történet lényegét előlünk eltakarja, akkor sem tudnánk változtatni létünk alapjain és kijelölt földi pályánkat akkor is csak úgy kellene megfutnunk.

Ámde életünk célszerű berendezése, lelki megelégedésünk és kielégülésünk megszerzése nem meddő filozofálás, nem valamely rögeszme utáni hajsza, hanem mindenkinek leggyakorlatibb, legkiszértőbb, legéletesebben egyéni problémája, melyet valahogyan meg kell oldani — akár gondolkozunk rajta, akár nem.

Mindenkinek életében az élvezet és életöröm úgyszintén a kultúra által teremtett életföltételek: a legdöntőbben befolyásolják az élet alakulását. Sokan azt állítják, hogy a kultúra fejlődésével teremtett életföltételek megrontják az élet élvezetét és hogy egyedül a természetes élet: az igazi életöröm hordozója (Rousseau, Spengler!); mások szerint éppen a kultúra teremti meg az igazi élvezetlehetőségeket és ad igazi értéket az életnek.

Ebbe a nagy és sorsdöntő vitába szól bele a freudizmus legújabb pszichológiai iránya, melyet maga Freud tanár fejt ki két legújabb munkájában.

Freud szerint a kultúra az emberi közösség megteremtésében és kiszélesítésében áll: a családtól az egész emberiség közösségéig. A kultúra első ténye és csirája az ósnya ellen szövetkező testvérközösség megteremtése, mellyel együtt jár az első bűnbeesés és büntudat. Mert az emberi kultúra két alapösztönünk: az Eros és a Halálösztön harca. Az Eros mint szerelem és szublimált formájában mint szeretet: összeolvasztja az embereket, a Halálösztön, mint romboló és pusztító agresszió, ép olyan erővel szét akarja szakítani az Eros művét. Minél nagyobb a szeretetközösség, annál nagyobb az agresszió ereje is és a kultúra ezt az agressziót a büntudattal és a lelkiismerettel akarja fékentartani. Ámde ez oly nagy

lemondással és önmegtágadással jár, hogy a kulturember nem érzi jól magát a kulturközösségben, mely pedig az élet biztonságát és élvezetét volna hivatva emelni. A biztonság ugyan növekszik, de ugyanoly arányban fogy az élvezet, mert a harcias, támadó ösztönök működtetése nélkül nincs igazi élvezet.

Az élet céljáról — ha erről egyáltalán beszélhetünk — csak azt tudjuk, amit minden ember keres az életben s ez: az élvezet. Ámde úgyszólván lehetetlenséget hajszol az ember, mikor élvezetet keres; mert az élvezet, mihelyt tartósabb, már el is veszti élvezeti jellegét és unalmassá, izetlenné válik. Csak ellentétén: a fájdalommon át vagyunk képesek esetleg az élvezetet megszerezni. Szenvedés ellenben minden oldalról fenyeget, különösen a külvilág, saját testünk és embertársaink részéről. Kiváltképp ez utóbbit érezzük nehéznek és igazságtalannak, míg a természet és a testünk által okozott szenvedéseket elkerülhetetlennek tartjuk. De az emberek és a társadalom felől érkező bajok is valószínűleg ugyanolyan természetesekek és elháríthatatlanok, mert még nem volt társadalom, mely ezeket kiküszöbölhette volna.

A társas rend akkor vált lehetővé, mikor egy többség alakult ki, mely minden egyesnél erősebb s amely az egyéni erőszakkal szemben a jogot teszi szabályozó erővé. Az igazságérzete, az »igazságosság« — nem más, mint a jogrendnek mindenkire egyformán leendő kötelezése.

Az egyéni szabadság tehát nem a kultúra vívmánya. Hiszen az egyéni ösztönök szabad kiélése nagyobb a primitív társadalmakban és legnagyobb volt a kulturfejlődés kezdete előtt. Az egyéni szabadság tehát lehet kultúraellenes is, ha visszaüt primitív fokára s ha minden társadalmi korlát ellen irányuló; de lehet kulturfejlesztő is, ha csak az igazságtalan és nem mindenkire egyformán mért korlátozások ellen támad. Ez a forradalmár szabadságharca, az igazságtalan egyéni korlátok ellen.

*

Hogyan keletkezett a kultúra, ha az egyén céljaiban: a szabad élvezetszerzésben nem foglaltatik benn?

A család adta meg erre a lökést. A primitív család az ember egész éven át való páرزási ösztönén alapszik. A családfe hatalma mindaddig korlátlan, míg a fiak szövetsége meg nem teremti a »tabu«-ban, az érintési tilalomban az első jogot és az első szövetekezést.

Honnan jön a kultúrába a zavaró, boldogság-ellenes vonás? A szerelem, az Eros, mely a családot alapította, céljában

megváltozott; a testvérek közötti és az embertársak közötti szeretet formájában szublimálódott, megnemesedett és a kultúrközösség szolgálatába állott. Ez által összeütközés jött létre a család és a társadalom között. A családból való kiválás ezért történik mindenféle felavató szertartások között. A nők mindinkább a család, míg a férfiak mindinkább a kultúrfejlődés szolgálatába állanak.

A kultúra mindig a kultúrközösség, a társadalmi szervezet kiszélesítésén dolgozik és ez együtt járt a nemi élet bizonyos fokú korlátozásával. Ez már a »totem«-kultúra, mely a törzsi élet fokán felállítja az első nemi korlátot: a vérfertőzés tilalmát. Mai kultúránkban a gyermek sexualitását lehetőleg későre toljuk ki. A megengedett szerelmi élet is a legitim, monogám házasság folytán erősen korlátozott. A kultúrfejlődés iránya — bármit mondjon is a háboru utáni felületes irodalom és bármennyire félrevezetők is ennek a zavaros, átmeneti korszaknak szerelmi kilengései — mégis a minél teljesebb monogám-párvalasztás és monogám-házasság felé mutat. Az időnként — mint korunkban is — fellépő poligám ösztönök: csak egy elmúlt kultúrkorszakra visszaütő, dekadens jelenségek és nem lehetnek semmiképen az eljövendő, fejlettebb kultúrelét szerelmi iránymutatói.

Viszont az ily erős szerelmi korlátozásokat, sok erős szerelmi életű egyén csak nehezen tűri, miért is a kultúrközösség is kénytelen néha szemet hunyni a szerelmi kilengések látására. Ebből táplálkozik a humoros vigjátékok nagy tömege, melynek alapja a házaseslet sok kisebb és nagyobb perpatvara és szerelmi botlása.

*

A szerelmes pár teljesen önmagának él. Erosnak itt sikerül rövid ideig két embert teljesen egygyé olvasztania. De a társadalom nem állhatna fenn ilyen, csak önmaguknak élő szerelmes párokból. A kultúrának, a szexuális szerelem rovására ki kell terjesztenie a szeretetközösséget egy egész nép, sőt idővel talán az egész emberiség tagjaira. Ezért a kultúra eddig elért legfőbb ideálja: szeresd felebarátodat, mint önmagadat.

Amde ezzel szemben tény az, hogy az emberben jó adag támadó ösztön is működik, mely őt akkor is támadásra és kegyetlenségre serkenti, ha mások nem támadták meg. Ezt a támadó, tehát antiszociális hajlamat ismeri föl a kultúra a maga legveszedelmesebb ellenségének és ezért a pusztá érdek és munkaközösséget nem tartja elegendőnek az emberek és népek közötti együttműködésre. Tény az, hogy az ösztönök és

szenvedélyek erősebbek a reális megfontolásoknál, tehát a politikában is. Innen van az, hogy a gazdasági tények és érdekek erejénél fogva egymásra utalt népek: sokszor ösztönös ellenségeskedéssel állanak egymással szemben, mert hiányzik közöttük a történelmi és kulturális életből folyó szeretetközösség.

A kommunisták véleménye szerint az eredetileg jó emberi természet megrontója a magántulajdon, mert hatalmat ad egyik embernek a másik kihasználására és elnyomására. Azonban nem a magántulajdon teremtette meg az ember támadó ösztöneit, mert ezek megvoltak már az ősi, magántulajdon nélküli hordásban is. Ha a tulajdonjog megszüntetésével az ember támadó hajlamai gazdasági téren nem működhetnek, akkor ezek máshol: talán a nemi élet vagy a sport, vagy a gyarmatosítás terén bukkannak újra fel és ott fognak harcias hajlamokba átcsapni.

Bármilyen nagy a kultúra által teremtett szeretetközösség, kell hogy abban hely maradjon bizonyosfokú harcias tevékenységnek is — mondja Freud — másként az élet élvezete megcsorbul s az ember rosszul érzi magát a saját maga teremtette kulturában. (Das Unbehagen in der Kultur!)

Ezért van rokon-népek, szomszéd-házaspárok között a legtöbb apró perpatvar, viszály. Jó testvérek veszekednek, — ezt mondja a régi görög közmondás is.

Általában minél nagyobb a kulturfejlődés által létrehozott szeretetközösség, annál erősebb a támadó, pusztító vágy és ha ennek kifelé nem nyílik működési tere, akkor ösztönelfojtás és ezzel: büntudat és lelkiismeret-furdalás lép fel, mely annál erősebb, minél fejlettebb a kulturközösség. Az ösztönök ugyanis mindig kétirányú megnyilatkozásúak: minden szerelmi és szeretetnyilvánulási érzés ugyanolyan erős támadó, pusztító hajlam kíséretében lép föl. Mintahogy nincsen északi mágnesség ugyanolyan erős déli mágnesség nélkül, úgy Erosnak, a szerelemnek előretörése sem történhetik nagy ellenfelének, a Halálösztönnek megfelelő mérvű romboló tevékenysége nélkül. A kulturfejlődés épen abban áll, hogy ennek az aggresszív halálösztönnek a működését fékentartsa: vagy távolabbi területek, veszélytelenebb célok felé irányítsa (szublimálja) vagy hogy: a büntudat fokozásával a kulturemberre sokszor elviselhetetlen, befelé forduló, lelki nyomást gyakoroljon és az idegesség erősödésével leszállítsa az élet értékét.

Végeredményben tehát Freud és a pszichoanalízis pesszista módon fogja fel az életet. Freud szavai szerint: a kultu-

ra céljai és eszközei nem állnak összhangban egymással és az egyén szenved a kulturfejlődésben. A kultúra értékéről nem lehet beszélni, mert a kultúra minden előretörése, az agresszió minden elfojtása növeli az egyéni élet megkötöttségét és az élvezet eltompítását; az élet biztonsága és kényelmessége a kultúra legfőbb vívmánya, de ezt az egyén drágán fizeti meg a vágyelfojtással és a neurózis növekedésével. Az agresszió szabad kiélése, a harcias ösztönök működése veszélyezteti ugyan az élet biztonságát, de az egyén benne boldogabbnak érezheti magát. Ezért a pacifizmus nehezebben hódítja meg a tömegeket, mint a gyűlölködő, harcias nacionalizmus. A Briand-féle európai összefogás és a békés, demokratikus, építő munka ezért halad oly nehezen előre és Mussolini fasiszta imperializmusa, meg Hitler fajvédő sovinizmusa ezért hódítanak annyira tért. A kulturközösségnek egy európai vagy még nagyobb népközösség felé való kiszélesedése tehát csak rendkívüli nehézségek és sok-sok akadály legyőzése után következhetik be és valószínűleg az agresszió bolsevista és fasiszta hullámveréseinek kell előbb magukat kitombolniok, hogy Erosz, a szeretetközösség újabb lépést tehessen előre.

*

A fentiekben ismertettük a modern pszichoanalízisnek az élvezet és kultúra problémájában elfoglalt nem épen vizsgáló álláspontját. De a pszichoanalízisnek minden érdeme és a társadalmi lélektani kutatásokat megtermékenyítő, frappáns sikerei mellett sem nyugodhatunk bele ebbe a végső következtetésbe és a kultúra igazi értékének és békés vagy harcias természetének eldöntésében élnünk kell a kritikai megfontolás fegyvereivel.

Kétségtelen, hogy találó a pszichoanalízis ama megállapítása, hogy ösztöneink és érzelmeink ambivalens természetűek. Mennél erősebb a szerelmi libidó, annál több pusztító, szenvedő elem is kerül bele. A csókban sok van a harapásból és a szerelmi boldogság nem lehet zavartalan. Öszetüzések, féltékenység nélkül a szerelem ellanyhul, ellangyosodik és megszo-
kás lesz belőle.

A végkövetkeztetés Freud tanár szerint az, hogy a pusztító és szenvedő elem csökkentésével a kultúra minden előretörése az ellentétes libidót: az örömezzelmeket és az élet élvezetét is csökkenti. A kultúra tehát nem érték, hanem elháríthatatlan természeti folyamat, mely épen úgy nem célozza és nem is hozza meg az emberi boldogságot, mint más természeti történés.

Az első dolog, ami kihívja a kritikát, ebben a megállapításban az, hogy hogy Freud a szublimálás jól ismert fogalmát itt nem alkalmazta. Az eredeti romboló ösztön megnemesült, kulturális cél felé is irányulhat anélkül, hogy az ösztön működése által okozott öröm és élvezet lényegesen csökkenne. A harcból így lehet birkozó-verseny, a nomád vándorlási ösztönből felfedező út.

De alapvető és legfontosabb ellenvetésünk a freudizmus kulturpesszimizmisa ellen a fejlődési elv: az evolúció kikapcsolása. A freudizmus két változhatatlan és ellentétes irányú alapösztönre építi fel úgy az egyéni, mint a társas élet minden megnyilvánulását. Maga ez a két ösztön: a szerelem és a rombolás ösztöne nem változhatik és mennyiségük is mindig állandó; csak megnyilvánulási módjaik s a tárgyak, melyekre irányulnak, lehetnek különbözőek. Röviden: Freud az emberi természet s egyáltalán az élet alaptermészetének változatlanságát hirdeti s ezzel tagadja egy nemesebb, boldogabb emberi élet elkövetkezését is.

Mai összes tudományaink és egész kulturánk a fejlődés alapján áll. Már előre is valószínűtlen, hogy épen az ösztönélet terén — pedig az ösztönökön nyugszik a freudizmus egész épülete — ne következne be semmiféle változás. A ködfoltoktól a bacillusig, a művészetektől az államformáig mindennütt haladás és fejlődés mutatkozik, csak épen a szerelmi és harci ösztönök s az egyéb emberi ösztönök maradnának meg eredeti, ősi minőségükben és erejükben?

Nemcsak elméleti, hanem tapasztalati tények is azt bizonyítják, hogy az ösztönélet sem kivétel a fejlődés világtörvénye alól. Igaz, hogy a kegyetlenség és harcias vadság romboló ösztönei napjainkban is elég elevenek még. Legtöbb kortársunk szem- és fültanuja a forradalmi és ellenforradalmi idők véres kegyetlenkedéseinek, az ősi vadállat ébredésének a kultúremberben. De azért a tárgyilagos és objektív szemlélő azt is meglátja, hogy még ez a fölébredt vadállat is lehetőleg elbujik az ilyen gaztettek végrehajtásánál, holott nem is olyan régen: egy kivégzés vagy kerékbetörés nyilvános népünnepély számba ment. Látjuk azt is, hogy mindinkább növekszik azoknak a száma, akiknek a kegyetlenség vagy a mások szenvedése szinte fizikai fájdalmat okoz, akiknek a véres harc és a rombolás többé nem szerez élvezetet. Nemcsak a vér látására feltámadó túlfinomult, szinte hiszteriás irtózásra gondolok itt, hanem: teljesen normális egyéneknek a békés munkában való nagyobb kielégülésére, a »kín és a kék« gyönyöreinek háttérbe szorulására.

Míg a primitív embernél a rendszeres munka a legnagyobb kín volt, melyet csak a kényszer vagy az éhség nyomására vállalt el és lehetőleg a nőkre vagy a rabszolgákra hárított át, a mai embernél a hivatásos munka már tartós és egyenletes élvezet forrása. És ez az élvezet előreláthatólag fokozódni fog a jövőben, ha egy célszerűbben kialakult társadalmi rend lehetővé teszi majd az egyéni hajlamoknak megfelelő munkaválasztást és a munkaeredmény teljesebb kiélvezését.

Ugyancsak a szerelmi ösztönéletben, bár a poligám ösztönmaradványok még ma is elég erősek, a válogatás nélküli ösztönkielégítés helyett: a szeméremérzés fejlődése, a párválasztás és a tartós, monogám együttélésre való törekvés, valamint a lelki harmónia keresése és az utódok közös fölnevelése jellemzik a kultúremler haladottabb szerelmi életét. És semmi jel sem mutat arra, hogy a két nem a kultúremlerben kevesebb örömet találna, mint a primitív társadalomnak, a szeméremérzés és nemi tilalmakkal kevésbé korlátozott nemi élete keretében. Sőt ma a két nem pusztán társas érintkezésében is, az élvezetnek, az intellektuális örömelek olyan forrása áll nyitva, amelyből a primitív és kultúrátlan vadember soha nem ihatott, mert alacsonyabb kultúrfokon a nő csak, mint tisztán testi lény nyújt örömeleket.

Mindezen megfontolásokból következik, hogy a freudizmusnak azon alapvető állítása, hogy az ember két alapösztöne: a kulturális szeretetösztön és a destruktív, romboló harci ösztön lényegében nem változhatnak és egyik a másikat tartósan ki nem szoríthatja, le nem győzheti, legalább is kiegészítésre szorul. Freud azt mondja, hogy az állati társadalmakban (méhek, hangyák stb.) a kétféle életösztön egymást tökéletesen kiegyensúlyozta és ennek következtében állott meg az állatok kultúrfejlődése egy változatlan fokon. Az embernél azonban az Eros sokkal erősebb, hatalmasabb fejlődésre képes és így még a kultúrfejlődés, de vele az agresszió, az idegesség és a szenvedés is további haladás előtt áll.

Ezzel a pesszimizmussal szemben a mondottak után legalább is olyan jogosultnak tűnik fel az optimista meggyőződés, mely az evolúció alapján az emberi természetnek lassú javulását, az értelmi örömelek gyarapodását s ezzel szemben az agresszív, harci ösztönök csökkenését várja. Ily módon a kultúra a jövőben is a haladáson és az élvezet, az életöröm gyarapításán fog még sikeresebben dolgozni anélkül, hogy a szenvedésnek és a harcnak mostani mennyisége elkerülhetetlenül szükséges lenne.

Egy kis csésze kávé

(Šoljica kave)

Életemben már sokszor tettem rosszat annak, akit szerettem. Az ilyen véték olyan, mint a szentlélek ellen elkövetett bűn; nem bocsátható meg sem ezen, sem a másvilágon. El sem lehet tűntetni, el sem lehet feledni. Néha hosszú éveken át nyugszik, mintha kialudt volna a szivben, mintha elveszett, elsüllyedt volna a nyugtalan élet zajában. S egyszerre talán éppen, mikor örülünk, vagy mikor rossz álomból rémülten ijedünk fel, lelkünkbe vág egy súlyos emlék, fájni kezd és olyan erővel éget, mintha abban a pillanatban követünk volna el a bűnt. Minden más emléket könnyű elterelni mosollyal vagy vidám gondolatokkal — de ezt nem lehet kiküszöbölni. Fekete árnyék a szivben és örökké megmarad.

S hiába akarjuk önönmagunkat becsapni: »Dehát az nem is úgy volt. Csak a te fekete gondolatod csinált kis árnyékból sötét éjszakát. Csak egy csekélység volt, mindennapi esemény, amilyen ezer és ezerszámra jelentkezik reggeltől estig.« Csalóka a vigasz, maga az ember is keserűséggel érzi, hogy csalóka. A bűn az bűn s mindegy, hogy egyszer vagy ezer-szer követtük el, mindennapos vagy még ismeretlen. A sziv nem büntető törvénykönyv, hogy megkülönböztesse a vétséget a bűnténytől, gyilkosságot a rablógyilkosságtól. A sziv csak azt tudja: »az alattomos tekintettel, a hős karddal öl« s hamarabb megbocsát a kardnak, mint a tekintetnek. De nem is katekizmus a sziv, hogy különbséget tegyen nagy és kis bűnök között, hogy különbséget tegyen közöttük szavak és külső jelek szerint. A sziv igazságos és hibátlan bíró. Ítélet és elítéli a bűnösnek titkolt, alig öntudatos mozdulatát, pillanatilag tartó tekintetét, amelyet talán senki sem vett észre, ki-semmondott és a homlokán alig jelzett gondolatát; sőt mi több, elítéli a bűnöst, amikor lép, az ajtót zörgeti vagy teáját szűrösi. Mert kevés bűn van feltüntetve a katekizmusban s azok talán nem is a legfőbbek. Ha a sziv elkezdene gyónni,

a vallomás hosszú és borzalmas lenne. Megbocsátható az a bűn, amelyet szóval követelünk el és bűnbánással vezekelünk le. De nehéz és nagyon nehéz, vérig-szántó bűn, ami csak a szivben maradt, mint szavak- és alak nélküli emlék. Csak magunknak gyónjuk meg, mikor álmatlanul meredünk az éjbe s amikor mellünkön, a paplan nehezebb a kőnél.

»Nem loptam, nem is öltem, nem vétkeztem, tiszta a lelkem.«

Te hazug! Vajjon nem hámoztál almát éhező emberek mellett és szegyenkezés nélkül nézted? Ez rosszabb volt, mint ha loptál, öltél, vétkeztél volna! A sziv igazságos bírós hamarabb fog megbocsátani az akasztófa alatt gyermeket simogató gyilkosnak, mint Neked, aki tiszta vagy. Mert a sziv nem tudja, mi a csekélység és mi a paragrafus...

Tizenöt évvel ezelőtt egyszer hazamentem és három hétig ott-on maradtam. Egész idő alatt rosszkedvű és lehangolt voltam. Házunk valahogy üresen állt és mindenki — úgy tetszett nekem — volt valami nehézkes, visszataszító, mint egy nedves árnyék. Első éjjel a szobában aludtam, néhány-szor felébredtem s a sötétben láttam, hogy édesanyám lejött az ágyról s az asztalhoz ült. Olyan csendesén, mintha aludt volna; tenyerét homlokához szoritotta, fehér arca fénylett, habár az ablak be volt csukva s künn a hold sem világított. Figyelmesen hallgattam s megállapítottam, hogy amit hallok, nem lélegzés nyugodt álomban, hanem kínnal elfojtott zokogás. Fejemet betakartam, de a paplanon keresztül s álomban is hallottam édesanyám zokogását.

A padlásra költöztem, a széna közé. Szállásomhoz meredek és töredezett fokú lépcsőn jutottam, mely létrához hasonlított. Fekvőhelyemet a szénába helyeztem s az ajtó előtti tisztásra tettem az asztalt. Láthatárom egy szürke, letördelt fal volt. Rosszkedvemben és sötét gondolatok között irtam meg első szerelmes meséimet. Erőszakkal vittem gondolataimat fehér utakra, kivirult rétekre és illatos mezőkre, hogy ne lássam magamat és életemet.

Egyszer fekete kávé kivántam meg. Nem tudom, ez hogy jutott eszembe; megkivántam. Lehet, hogy csak azért, mert tudtam, hogy a házban kenyér sincs, nemhogy kávé. Az ember néha rossz és kegyetlen. Anyám hosszú, ijedt tekintettel nézett rám és nem felelt. Szilajul, rosszkedvűen, szótlánul és köszönés nélkül tértem vissza a padlásra, hogy megírjam, Milán és Breda mennyire szerették egymást, milyen nemesek, boldogak és vidámak voltak.

»Kéz a kézben, mindketten fiatalok, hajnali napfényvel behintve, harmattal mosakodva...«

A lépcsőn halk lépteket hallottam. Anyám jött, lassan és biztosan lépkedett, kezében egy kis csésze kávéhozott. Most emlékszem, hogy sohasem volt olyan szép, mint abban a pillanatban. Az ajtón keresztül ferdén beragyogott a délutáni nap aranyos csikja, éppen anyám szemébe; szeme még nagyobb és tisztább lett, égi fény ragyogott benne, mennyei széldség és szeretet. Ajka nevetett, mint a gyermeké. Én pedig megfordultam s gonoszul odavetettem:

— Hagyjon békében!... Most nem kell! Még nem ért a lépcső felső végére, csak ővig láttam. Amikor szavaimat hallotta, szeme meg sem rebbent, csak keze, melyben a kis csészét tartotta, reszketett meg egy pillanatra. Ijedten nézett rám s szemében kialudt a fény. Szégyenemben arcomba szökött a vér, gyors léptekkel mentem feléje.

— Adj, anyám!

Már késő volt; szemében fény nem ragyogott többé, nevetés sem ajkán.

Megittam a kávé s vigasztaltam magamat:

— Estére fogok mondani neki egy szót, legalább egy kedves szót, mellyel ki fogom engesztelni megbántott anyai szeretetét...

De nem mondtam neki sem este, sem másnap, sem az elválás percében.

Néhány évvel később idegenben, idegen asszony hozott szobámba kávé. Zsibbadtság futott végig rajtam s valami olyan erősen vágott a szívembe, hogy feljajdultam a fájdalomtól. Mert a szív igazságos bírós nem tudja, mi a csekélység...

Cankar Iván

Fordította Adorján András

Kulturközeledés

(Regényfejezet)

Ebben az időben váratlanul sok barátot szerzett Gábor. Nem kereste, nem is kívánta, de ahogy a diáktársak és különösen a magyar ifjúság felé szálló érdeklődését megérezte, már kívánta is ennek a rokonszenvnek az állandó sugárzását.

Ahhoz, hogy valaminek a birtoklását megkívánjuk vagy hiányát érezzük, kell, hogy előbb megismerjük azt a valamit.

Az ifjúságnak egyébként már volt egy hallgatagon elismert vezére, akit piederstálra állított és akit kevés szélsőséges világnézetű kivételével, rajongó tisztelettel vett körül.

A Vezér ajkán a krisztusi igék között, mint vezető motívum egyetlen szó harsant:

— Élni!

Vannak korok és helyek, amikor ebben az egyetlen szóban összpontosulhat csak minden emberi kívánság. Mert ha a gondolat béklyóban van, az ösztön diktál minden életakaratnak.

A Vezér levegőt adott minden szavaktól fuldoklónak és így valami termékeny káosz támadt, ami ígerte az új élet születését.

Valami sarjadni kezdett a vajdasági talajból és e földben rejlő gyökerek kicsit gyenge, kicsit bizonytalan értékű, de kétségtelenül új színű virágokat hajtottak.

Mert a régi virágok, a régi magyar művészeti és irodalmi stílus, ebben a kertben kissé hullaszagot kapott. Hervadt virág lett ezen a tájon. Azért sokan ragaszkodtak még hozzá, mint a hazához szokás ragaszkodni, de az új kor új mártírjainak, az ifjúságnak ez már nem volt élő irodalom, nem volt — haza.

A haza itt van, ahol élünk adatott, ahol gyökeret eresztettünk, ahol a szenvedéseinknek és örömeinknek hangja, sőt visszhangja támadhat... Az igazán mienk csak itt teremhet ebben a talajban, az igazán vérünk, ami itt piroslik, az igazi arcunk csak innen tükröztethető, a jajunk innen kiáltható szét a nagyvilágba... a virágunk, illatunk, szivünk, dalunk, vágyunk mind-mind csak idevalósi lehet...

Minden, ami vagyunk, innen vagyunk, minden, amit adhatunk, a talajunk és lelkünk kincse csak ittenről való lehet.

Mi nem adhatunk a kedves idegennek kalotaszegi, mezőkövesdi emléket. Mi bácskai meg bánáti szivekben Vagyunk. Így vagyunk Ajándék, vagyunk Forma, vagyunk Anyag, vagyunk Erő, vagyunk — Ember...

A Vezér, a drága, szelid lélek, aki ezeket a felismeréseket az emberekbe beletudásította, őrlődött e szeretetben, e rettenetes osztódásban, mert:

Itt olyan tarka virágoskert minden falu népe, mint a bácskai és bánáti házak kicsi udvarai...

Itt sokféle fajvirágok nyiladoznak és ki tudná megállapítani, melyik a legjogosultabb erre a talajra?

Itt el kell fogadni az itt élni akarónak, hogy amely fajvirág leghatalmasabbá erősödött, az uralja a kertet.

A Vezér, a drága lélek, osztódott a szeretetharcban, mert az uralkodó virágokat a meggyengültekkel egyformán szerette.

A kultúra csodálatos kertjének a különböző virágait igyekezett közelhozni, megismertetni egymással, hogy tetszenek egymásnak és megszeressék egymást.

Hogy megismerjék egymást.

Hiszen itt olyan tarka virágoskert minden falu, ahol már ősidők óta ismerik és szeretik egymást a Jócók és Andrisok.

Itt nem lehet, nem szabad csak Jócó, vagy csak Andris kulturát csinálni...

Itt Jócó—Andris kulturát kell csinálni, mert itt jócó-andris életek vannak...

A Vezér így látta, így mutatta, így tanította... De mutatni vaknak nem lehet... Látók olyan kevesen vannak!

Gábor egyike lett a legfogékonyabb tanítványnak és kedvence a Vezérnek. Talán innen eredt, hogy neki, mint a nap főbolygójának szintén meg voltak a maga apróbb bolygói.

Egy ifjúsági kultúrelőadáson Gábor a »Testvérek vagyunk« című tanulmányát olvasta fel. Lényege a tanulmánynak az — egészen a Vezér szellemében —, hogy a decentralizáltság, az önálló kisebbségi magyar kultúra kiépítése kényszerült adottság és ebben az adottságában a jugoszláv, vagyis a délszláv kultúrának mintegy kiegészítője. Mint ilyen, nemcsak megtűrésre, hanem pártolásra kell, hogy igényt tartson a többség szempontjából.

Az itt élő magyarságnak nincs más törekvése, mint önmagát adni minden megnyilvánulásban annak az Egységnek a hasznára és dicsőségére, amelyben él. Becsületes nyíltság

az egyetlen út, ami a lelkeket közel hozza egymáshoz és nagyon méltatlan dolog lenne a háborús tapasztalatokon keresztül ment ma emberétől, hogy nemzeti vagy faji alapon gyűlölködjék.

Az előadást óriási vita követte.

Az úgynevezett nagymagyarok árulásnak, gyilkos megalkuvásnak minősítették a beszéd lényegét, hogy vallani és vállalni, ahogy az Erdélyben elhangzott, egészen mást jelent. Ez csak ötvenpercentes megalkuvás, se jobbra, se balra állapot, gerinctelenség, magyartalanság...

A másik tábor — ezek többen és csaknem csupa fiatalok — viszont erősen gratuláltak Gábornak: Az igazságkeresésben igenis akkor jár helyes úton, ha a szolidaritás útját keresi az egységen belül. Mert ha az ember nem tudja megteremteni a harmóniát és megértést azokkal, akikkel együtt él hasonló életkörülmények között, hogyan jutunk el akkor valaha is az általános emberi szolidaritáshoz? Ez a »se jobbra, se balra« az igazság mérlegén a kiegyensúlyozottságot jelenti. Gábor az ifjúság szószólója és ők gondolatban, érzésben egyek vele.

Ennek dacára, amikor Gábor este a nap történéseit összegezte, nagyon elégedetlen volt magával.

Bár tudja, hogy a vállalása ebben az új hitében jelenthet a kisebbség számára értéktöbbletet, mert hiszen a mellveregető vagy határon túlra pislantgató allattomos magyarkodás nemcsak nem méltó hozzá és apja emlékéhez, de ezenfelül meddő vagy rosszat eredményező dolog...

De nem más, mélyebben gyökerező dolgok diktálják neki ezt a »közeledési« vágyat?

Ismét Jelica...

Hevesen vonta más gondolatkörbe magát.

Miért nem beszél szerb író soha a kultúrközeledésről, holt magyar részről ez állandóan felszinen tartott téma?

Milyen száralmas kéregetésnek tűnhetik ez az ismételt kopogtatás... mint a koldús monotonán kérélmek:

— Kérem, igen szépen, szegény kultúréhes magyarnak, egy kis kultúrközeledést...

Gábor hitte, tudta, ha kéreget is, nem magáért kéreget. Ezért elég erősnek érezte magát a kolduskenyér kicsi karajához és hálás akart lenni a legparányibb kultúrszabadságért is, ami pedig csak a kéregető és adakozó viszonyát jelentette és messze esett a közönség felkinált cserenyés táltól.

Bolond legény a faluban

Csak ülök házunk előtt a háromlábú faszéken és harmonikázok.

Reggeltől késő estig. Olykor szomorú dalokat, olykor megvigat, amint a szél fuj, mondják az emberek. Nincs semmi dolgom, minthogy a birkákat őrzöm a legelőn, amely nem a mienk.

Szemeim elkalandoznak a hegyek mögé arra, amerre az apám ment a háborúba és amelyen át a testvéreim mentek kis batyukkal szolgálni.

Bizony úgy mondják, sok minden van a hegyen túl, de hát én még nem jártam arra. Nem engednek. Azt mondják, hogy bolond vagyok, olyan, aki nem való munkára. Féleszű vagyok. A gyerekek is körülvesznek sokszor és akkor ordítanom kell. Kiáltanom kell torkom szakadtából.

— Bolond vagyok!

— No még hangosabban — mondják ők. Ez nem hallatszott a sarkig sem.

— Bolond vagyok! — És akkor nevetnek és én is nevetek. Néha hátba vernek és elszaladnak.

Ha a birkáim felmásznak a hegyre egészen a nap alá, akkor futnom kell, hogy összetereljem őket. De különben mondom, csak ülök a széken és muzsikálok. Muzsikálok én mindenkinek. Asszonyoknak, lányoknak, gyerekeknek, még a holdnak és a napnak is muzsikálok. Ők az én legjobb cimboráim. Ők sose mondják, hogy nem tudok játszani, mint ahogy a lányok meg a gyerekek mondják. Csak nevetnek le rám és mint-ha bölintának. Tudom, hogy nekik tetszik az én muzsikám. Nem is tud senki úgy harmonikázni, mint én!

*

A lányok azt mondják csunya vagyok. Csunya vagyok, mert eltátom a számat, mert szopom az ujjamat, mert egyáltalán szoktam sántikálni és mert az egyik szemem vaksi. Ha utánuk szaladok, hogy egy kicsit megmarkolásszam őket, akkor sikoltoznak, vihogznak és köpködnek rám. Törődöm is én velük. Hogy csunya vagyok? Bánom is én. De ki tud úgy har-

monikázni mint én? Mi? Na ki? Egy se mer szólni, mert tudják, hogy összetörném a csontjaikat. Azt mondják, hogy nem lehet megérteni, mert nincs nóta benne. Mondták már, játszam el ezt, meg amazt, de én nem játszom, amit ők akarnak.

Azt játszom, amit én akarok.

Azért szeretném néha megmarkolni a lányokat, ha hagynák magukat, mivel már legény vagyok. Félkézzel felemelem a birkát és a sánta boltost úgy a falhoz kentem, hogy átmegy a másik oldalra, ha lát. Akkor aztán oda kiáltom még neki:

— Bolond vagyok! Bolond vagytok!

És nevetek, mert látom, hogy fél tőlem.

*

Azért volt már lány, aki hagyta magát megfogni tőlem. Mert hát nem is bántottam én. Csak megfogtam a karját és nevettem, de ő nem nevetett. Ugy állt, mint egy darab fa és hagyta, hogy szorongassam a karját. Hamarosan meg is untam a szorongatást és inkább muzsikáltam neki. De mondom, hagyta magát, pedig nem volt olyan viháncos, olyan goromba csufolás, mint az itteni lányok, mert túlán való volt a hegyen. Azt mondták úri lány volt.

Ugy történt, hogy ültem a ház előtt — esős idő volt éppen — és harmonikáztam. Birkáim az akolban voltak, nem volt gondom velük, hát csak muzsikáltam és néztem fel a hegyre, amelyen gyászruhákat teregettek.

A szomszédasszony nagy hasában gyereket hordott végig a falun. Aztán meg egy körmenet jött asszonyokkal, szép sorban, mint a nyáj.

Piros, meg zöld, meg kék zászlókat cipeltek, de ők feketebe voltak öltözve és énekeltek. Ültem dologtalanul s így aztán hozzájuk szegődtem én is. Baktattam utánuk a sárban és harmonikáztam. Szomorú nótákat énekeltek és az égig eresztették a hangjukat, mint a spárgára kötött sárkányt. Na mondom magamban, mit köll így szomorkodni? — és szaporábban nyomkodtam a harmonikát, hadd viduljanak fel ők is.

De nekik nem tetszett az én jókedvem. Rámszóltak, csitítottak és dobantottak a lábaikkal. Én nem hallgattam rájuk, csak hagytam, hogy sziszegjenek a fogaik között. Akkor szóltak a mézsárosnak, akinek még véres volt a keze a barokk vérétől s aki szintén velük énekelte. Az azt mondta, ha nem megyek haza, agyonver. Így haza kellett menjek, mert a mézsáros erős ember volt, sokszor megvert engem.

Már sötét volt, amikor haza indultam. Ahogy mentem a falhoz lapulva énekelgetve, megszólított egy leány. Ő volt az, akiről beszéltem. Megszólított és megkérdezte merre van a

kocsma. Mondtam neki, hogy a mi falunkban nincs kocsmá, pedig van; és csak úgy mondtam. Erre ő elkezdett sírni, hogy mit fog ő csinálni, hol fog aludni, mert eltévesztette a járást.

Addig haza értünk és behívtam. Mondtam, hogy három ágyunk is van, akibe nem alszik senki. Szívesen jött, de csak sírt, egyre sírt. Bementünk a szobába, meggyújtottam a lámpát, mert nem volt senki odahaza, azután leültünk.

A haja olyan volt, mint a frissen cséplött szalma, fényes és sárga. Odaléptem hozzá és átkaroltam; mire ő sikoltozni kezdett és az ajtónak rohant. De én előbb értem el az ajtót, gyorsan rázártam és a kulcsot a zsebembe tettem. Azután újra átfogtam és magamhoz szoritottam, hogy az arca belekékült. Most már egy szót sem szólt többet. Olyan volt, mint egy halott. Amikor eleresztettem leesett a földre. Nevetnem kellett, mert olyan szomorúan ült a földön, mint egy ázott veréb. Akkor oda mentem hozzá és megcsókoltam. Még csak a fejét sem fordította el.

Gondoltam beteszem az ágyba és levetkőztetem, mert úgyse láttam még lányt ruha nélkül. Fel is fektettem az ágyra, de mondom olyan volt, mint a halott, mintha nem is volna lány, csak egy halott. Így hát nem bántottam.

Szemeit tágra nyitotta, olyanok voltak, mint az üvegből. Én fogtam a harmonikámat és muzsikáltam neki. Énekeltem is hozzá, ahogy a torkomon kifért. S ő csak nézett, nézett és nem szólt semmit.

— Ugye szépen muzsikálok? — kérdeztem tőle, de hiába, nem válaszolt.

— Mondd, bolond vagyok én? Na mondó? — erre se szólt, csak nézett a szemeivel, akik üvegből voltak, egyhelybe. Egyszerre felugrott, az ajtónak futott, megrázta és döngette s amikor átkaroltam, hogy vissza tegyem az ágyba, hosszú körmeivel végighasította az arcomat. Csak úgy dült a vér belőle.

Alig tudtam lefektetni, úgy kapálódzott. De amikor elterült az ágyon újra olyan lett, mint a halott és az arca sárga volt, mint a haja. Azután nem törődtem többé vele. Muzsikáltam magamnak szomorú meg víg nótákat és a kabátom ujjával megtöröltem néha az arcomat, mert nagyon vérzett.

Az ő szemei lecsukódtak, mintha elaludt volna s így fekiüdt, amíg nem jött az anyám. Ő azután ecetes rongyot tett a fejére és úgy költögette, mint a beteg madarat.

Az éjszaka nekem az istállóban köllött aludni a tehének között.

Herceg János.

Hédi

Nagyon fáradt voltam, főleg kedvetlen. Nem a fizikumom merült ki, hanem a lelkem, egy kissé beleutálkodtam az emberekbe. Mindenhol csak pénz, meg érdek; ahol a legideálisabb perceket akarom eltölteni, ott anyagi kellemetlenségről panaszkodnak, — semmi kétség, tudtomra adták burkoltan, hogy mindenről lehet beszélni, csak meg kell fizetni érte. Egy gyanus rokon váratlanul előkerült, hivatásos lakásberendező, mintha csak ide lett volna rendelve, hogy felajánlkozzék: kérem szépen, minden pillanatban kész vagyok s úgy elrendezem uraságodat, hogy arról koldul. Nem is én intézem el, hanem mi. A szendeség, a piruló készség alatt sok minden együtt van, talán még egy kis őszinteség is, ha kielégültek az idegek, vagy az igények.

Ezért olvadt fel annyi cinizmusom, ezért hittem, hogy most találom meg azt, amit eddig hiába kerestem.

Szaladtam, menekültem, csak el, el, minél messzebbre, amíg a ligetben találtam magam. Tul a csinnadrattákon, kert, kabaré, vagy micsoda, — mindegy. Le kell ülnöm valahol, távol mindentől, ami disztingváltabb levegőt jelent.

Későn érkeztem, javában folyt már a műsor, amugy se törődtem vele sokat. Pótszéket állítottak be a számomra apró asztalkával, arra könyököltem és bámultam a levegőbe. Mind egy, hogy hová, akárhova. A fixpont épp egy énekesnő volt, hát arra, annélkül, hogy látnám. Kedves hangja volt, valami bánatos románcot énekelt, szinte úgy szűrődtek belém a szavak, hogy észre se vettem.

A boldogság pilléje úgy csalogat,
Ne ígérj a gyermeknek hintalovát,
Ha nem tudod neki megadni.
Az álmodás titkait eltakarod,
De a nyári verőn hogyha nincs italod,
Ezt nem lehet már letagadni.

Csak ültem és néztem vakon, lélektelenül, még mindig a délutánra gondoltam, egy kis keserűséggel, szégyennel s el-

borította szememet a könny. Az énekesnő is fixpontot keresett, elég közel ültem a színpadhoz, hogy bennem találja meg azt. Most rám meredt a tekintete s én elrestelkedtem.

— Micsoda diákos tempó ez a sírás?

Felugrottam, kiszaladtam a kertbe.

— Parancsol vacsorát? — állt elébem egy pincér.

— Nem bánom.

Félkörben épített bokorba vezetett, — milyen kedves hely volna ez két ember számára, akik egészen magukra akarnak maradni s akik egyek! De így mindegy, hogy mit hoz a pincér. Amit akar.

Még vissza sem érkezett, mikor a nyüzsgő embertömegben akaratlanul is észre kellett vennem, hogy egy nő idegesen futkos a bokrok körül, mintha valakit keresne. Nem nagyon bántott, keresse. Ugyis azt csinálják az emberek a világon, aztán milyen nagyra vannak vele, ha egymásra akadnak.

Végre odaért hozzám és megállapodott. Valahol láttam már ezt az arcot, határozottan ismerősnek tetszik.

— Jó estét, köszönt rám németül ő, megengedi?

Nini, a hangjáról jövök rá, hogy ez az én sanzonettem. Aki a panaszos gyermekdalt énekelte. Keserű lett a szám ize, azért szerettem volna felkacagni. Ez legalább őszinte teremtés, nem játsza a finom dámát, hanem mindjárt azon kezdi, ami a mestersége. Most valami kiszámíthatatlan meglátással engem szemelt ki napi áldozatnak. El fogja mondani élete történetét is, természetes, hogy magasrangú tisztnek, vagy valami Rathnak a lánya, megszöktették, elhagyták, — itt van. Esetleg, ha fejébe szállt a bor, azt meséli, hogy szegény anyja van, a klinikán fekszik, épp ma, — tetszenek érteni, ebben a pillanatban — haldoklik s ő nem foghatja le a szemét, mert kegyetlenül ide köti a szerződése.

Ismerem jól ezeket a történeteket, egy-kaptafán termett valamennyi, semmi változat, fantázia bennük. Ellenben a mondókájukat olyan tökéletesen betanulják a lányok, mintha leckét mondanának fel s nem hagyják el a hangszerelést, a szcenirozást sem, néha keserűen felkacagnak, merengve támasztják állukat a tenyerükbe, aztán keserves zokogásra fakadnak, vagy finom-csendesen sírnak. Egyéniség szerint.

Egy kissé oldalt huzódtam.

— Parancsoljon, legyen szerencsém.

Csak most néztem meg jobban. Mert a színpadon hiába néztem, nem láttam. Nagyon kedves, barna arca volt, az alakja nyulánk és telt, a tekintete szokatlan meleg, gyermekies.

— Már mindenfelé kerestem, mondta zavart mosollyal. Azt hittem, elment. Otthonos mozdulattal megigazgatta a terítőt, a terítéket.

— Együtt vacsorálhatunk? — kérdezte.

— Ha megtisztel...

— Oh...

Furcsán, nagyon mélyről érkezett ez a szó, akkor nem értettem meg. Az igazat megvallva, nem is törtem magam az értelme után. Csak azért is! Ma szörnyű leckét kaptam amaból a másik világból, ahol látszatra szent és őszinte minden, — hát kiszakítottam magam belőle s a végleteket keresem. Ez a lány egy pillanatig sem állítja, hogy ő szent. Ami pedig az őszinteségét illeti, mennyivel becsületesebb!

— Mit rendelt? — fordult felém.

— A pincérre bízom.

— Kár. Én jobban összeállítottam volna a vacsorát. Szereti a rajnai bort? Magam ugyan igen ritkán iszom, de akkor ennél jobbat nem ismerek. A szülőföldem itala.

Ahá, gondoltam, most következik az élettörténet. Amellett vigyáztam rá, hogy ne legyen udvariatlan, de beugrani sem akartam.

— Kedves kisasszony...

— Hédinak hívnak.

— Hát kedves kis Hédi, nagyon bántana, ha olyan véleményyt táplálna felőlem, amiben majd csalódní lesz kénytelen. Nekem nincsenek birtokaim, bankjaim, alapjában alig vagyok több egy szegény ördögnél.

— Oh...

Már megint az a mély hang, hozzá mennyi szomorúság az arcán!

— No, annyira még nem vagyok, hogy meg ne ihassunk egy üveg rajnai bort. A szegénységemet csak a maga fejlődési egyéniségéhez arányítom. Hogy illenék a koldusdiák a várkisasszonyhoz?

Rátette kezét a kezemre.

— Látja, ezt szépen mondta. Milyen kár, hogy csak az úri ember frázisa!

— Utálok a frázisokat, csak lapos szellemnek valók.

— Azért ne feledje el, hogy az élet legragyogóbb pillanatait, legszentebb érzéseit csak frázissal lehet kifejezni.

Elnevette magát, erőszakoltan hangzott a kacagása, úgy tette hozzá.

— Természetesen csak ha elérkezik az ember ahhoz, amit a legragyogóbbnak, a legszentebbnek hisz.

— Filozofálni akar, fiam? Savanyu vagyok én ahhoz.

— Ma minden esetre az, mert bánata van. De az alaptermészete más, az derűs és közvetlen.

— Honnan tudja, hiszen nem ismer.

— Láttam tíz percig, mikor könnyezett. Nekem az elég.

— A szivarfüst ment a szemembe, azt magyarázza félre.

— Valami füst lehetett, felelte Hédi elgondolkozva, de nem a szemét árnyékolta be, hanem a szívét. Ismerem jól, ne tagadja, ne szégyelje. Szörnyű fájdalom lehet, az, ami sírásba kergeti a férfit.

— Lehet idegesség is, visszafojtott düh.

Betyárosan a szemembe nevetett, egész közel hajolt, mintha ellenőrizné a tekintetemet.

— Ugye, mikor az ember szeretne az ökle köré csavarni egy női kontyot. Aztán megrázni jól, hogy kiszaladjon a fejéből a vér. De nem lehet, mert rabjai vagyunk a társadalmi szokásoknak s a legnagyobb hazugság, az ugynevezett jólneveltség, visszatart mindentől.

Letette a villát, cigarettára gyujtott, úgy folytatta, sűrűn pattintgatva le a hamut, ami össze se gyülekezhetett.

— Ismerem jól, nekem ne magyarázza.

— Hédi, mondtam, elvágva a szavát, a maga izlése elsőrendű. Rég ittam ebből a borból, de fölötte van minden fajtájúnak. Beszéljen inkább magáról.

— Abban nincs semmi érdekes, hazudni pedig nem szeretek. Inkább maga meséljen. Asszony volt?

— Lány.

— Akkor tisztában vagyok az egésszel.

— Semmivel sem lehet tisztában, fiam. Szót se szóltam.

— Persze, hogy nem szólt, de ismerni kell a poétás emberek természetét. Ezekre nem veszedelmes az asszony, mert az mind egyforma, mihelyt asszonnyá vált. Csak addig játszik, amíg felforrt a vére, azután sablón lesz belőle. De a lány a maguk szemében misztikum, érintetlen szentség akkor is, ha ördögien fekete a lelke. Annyi illúzióval ölelik körül, hogy nem látnak tőle tisztán. Azonban egyszer véletlenül beléjük pillantanak s akkor mindennek vége.

— Igyunk, Hédi, okosabb.

— Nekem csak egy korty kell, nem birom. Sose voltam konzum-nő.

— Pillanatig se hittem.

— Hát ne térjünk el a tárgytól, a maga leányálmáról beszéltem. Mit ad, ha kitalálom a tragédia lényegét, ami pedig alapjában véve nem is tragédia.

— Maga diktál, én engedelmeskedem. Természetesen a lehetőség határain belül.

— Csakis!

— Hát nagyon rövid ez a lényeg. Maga mindent felajánlott, azt, amit a több-nek lehet nevezni s ő a kevesebbet kívánta.

Egy kicsit keringeni kezdett velem a világ.

— Mondom, Hédi, hogy okosabb, ha megiszunk még egy palackkal.

— Eltaláltam?

— Csupa tűz ez a rajnai bor.

Lefogta a kezemet, a szememben kutakodott.

— Tessék felelni, igaz?

Küzködtem magammal. Lehetek-e áruló. Kicsoda nekem ez a nő, aki akármennyire nem hasonlít a mulatóhelyek típusához, mégis csak idegen. Ma látom, aztán soha többet. Az a másik pedig mégis csak volt valaki, ahhoz odafűz egy darab mult, sok szép álmom és remény.

A belső küzdelem tovább folytatódott. Igen ám, sugta az ördög, de meglátta egyetlen egyszer is a vergődésedet, a lelked vérzését? Nézd, ez az idegen, akiről azt se tudtad egy óra előtt, hogy a világon van, megsajnálta a könnyedért, pedig nem is őmiatta hullattad!

Makacs, elszánt ránc szántott végig a homlokomon, úgy néztem hirtelen Hédi szemébe.

— Igaz-e, kérdezte a lány, most már halkabban, szinte kérő hangon.

— Igaz, mondtam végül. De ne beszéljünk róla többet, elmúlt.

— Ha úgy volna, boldog volnék.

Meglepettem bámultam rá.

— Maga volna boldog, Hédi? Hogyan érkezelheti ennyire, mikor semmi köze sincs hozzá?

— Nem akarok megint filozofálásba bocsátkozni, mert maga unja az ilyesmit. De higgye el, hogy érezhet az ember együtt idegenekkel is. Sokszor jobban, mint közelállókkal. Vannak temetések, amikbe véletlenül sodródunk, azt se tudjuk, ki a halott, mégis együtt sírunk a hozzátartozókkal.

— Esetleg magunkat siratjuk, kockáztattam meg.

— Ugy van, eltalálta.

Aztán nem is bántottuk a témát, jobbkedvű dolgokra térünk át, május volt, sok virágillattal kopogtatott a nyár, későre járt az idő.

— Aludni is kellene, mondta Hédi, bár nincs holnap semmi dolgom.

Mikor ki akartam a vacsoráját fizetni, majdnem megharagudott.

— Bocsásson meg, nem szokásom.

A pincért hívta tanubizonyosággul.

— Ritkán vacsorázik itt a művésznő, de akkor is így van. Azt azonban már nem engedtem, hogy a bort ő fizesse.

— Ehhez meg én nem vagyok hozzászokva.

Végül engedett, de mosolygott.

— Pedig ez lett volna az ára a fogadásnak. Hogy kitáláltam.

— Mondtam, hogy csak a lehetőség határain belül. Ez kívül van, kívánjon valami mást.

— Majd gondolkozom rajta.

— Akkor jó lesz sietni, mert nincs elég ideje.

— Nagyon szívesen, majd szólok kocsiért.

— Talán csak elkísér!

— Kár volna, a közelben lakom, a fasorban, az éjszaka pedig olyan szép.

Karomba fűzte a karját, úgy indultunk neki sétálva az éjszakának. Talán el lehetett volna rövidebb uton is jutni a fasorba, de nem siettünk, anélkül, hogy gondoltunk volna rá. Én legalább nem, Hédi pedig hallgatott.

A padokon szerelmes párok ültek, azok se beszéltek. Az ember fantáziája ilyenkor menekül a jelenből s olyan lehetetlen, régi emlékekbe kapaszkodik, amik máskor éveken át nem jutnak az eszébe.

— Milyen furcsa dolog képződött meg most előttem, — szólalt meg egyszerre Hédi, — hogy honnan tér az vissza? Előttem a gyermekkor háza, udvara, a folyosóról lépcső vezet le, aztán kis rácsos ajtó zárja el. Onnan látom a kutágast az üres köcsögökkel, lefelé boritva, ahogy száradnak. Az agarunk a tyukól körül keringél, tojást akar lopni, a kis borju közel jön hozzám, kezemhez dörzsöli a nedves orrát és én sóskenyérrel kedveskedem neki.

Halk, meleg hangon beszélt, szorosabban magamhoz vontam a karját.

— Mondja meg, Hédi, micsoda természeti játék az, hogy én is a gyerekkorba repültem vissza?

— Én megéreztem azt.

— Ugyan, ne vicceljen.

— Jól van, nem hiszi el, hát ne higgye. Nem fogok esküdni. Azonban filozófia volna, vagy még rejtélyesebb valami? Nem keresem, inkább mondja el, mire gondolt?

— A tánciskolára, mikor mint apró diák kolónban álltunk, külön a fiúk és külön a lányok, úgy kapta mindenki párnak a vele szemben állót. Előre kiszámítottuk, hányadik vagyunk a sorban, kivel kerülünk össze. Aztán ha nem tettett a partner, odébb léptünk néhányat, de a lányok is, akiknek mi nem kellettünk.

— Beszéljen erről, úgy szeretem hallgatni.

— Nagyon egyszerű kis dolgok.

— Éppen ezért szépek. Szerelmes volt?

— Mindig. De soha olyanba, aki messze lakott. Táncóra után ugyanis szabad volt hazakisérni az ideált s én untam a nagy gyalogolásokat.

Hédi felkacagott.

— Milyen szerencsém van nekem. Már hazaérkeztem.

Ott álltunk egy kis villa előtt, a holdvilág hátterében élesen furódtak sötét konturvonalai az égnek.

— Ne siessen, Hédi, járkáljunk még egy kicsit. Már nem vagyok diák.

A lány, mintha zavarban lett volna, kissé dadogva aprózta a szót.

— Tudok én annál okosabbat is. Jöjjön fel, megiszunk egy csésze hideg teát.

Aztán látva pillanatnyi megrökönyödésemet, hozzátette.

— Magam lakom.

— Az egész villában?

— Mit szól hozzá? Az egészben. Sokallja?

— Magától semmit. De talán...

— Nincs »talán«, a magam ura vagyok, nekem senki se kellemetlenkedik.

Elfordította a fejét, a falombokat nézte, úgy suttogetta, hogy alig lehetett megkülönböztetni, ki beszél: ő, vagy a májusi falavél?

— Rendelkezhetem mindennel, ami ott belül van. Engem most szoktatnak...

— Mihez Hédi?

— Eh, ne beszéljünk róla, jöjjön.

Nagyúrnak való berendezkedés volt, választékos. Sehol egy élő lény, apró házi liften érkezett minden, azon tünt el.

A lány kitalálta a gondolatomat, vállamra tette a kezét.

— Maga nem lop meg senkit, mert szabadon rendelkezem magammal, én nem vagyok lekötve senkinek.

— Hédi, de ez a nagy gazdagság!

— Ugy van, határozottan az, de mind csak keret az én számomra arra az esetre, ha tetszik.

Egy cseppet elrestelkedett.

— Hiszen mondtam, hogy engem most szoktatnak! Ne faggasson, nagyon kérem. Telepedjen le szépen, én hamar átöltözöm.

Hiába tagadnám, zavarban voltam. Nem kerestem én kalandot, megsebzetten hálás lettem volna akárki élő lénynek, aki jó szóval közeledik felém, semmit, a világon semmit nem akartam, még mindig kábultan gondolva rá, hogy mi van velem. Hol vagyok, mi ez?

Egyszerre ott állt előttem Hédi, maga a nyár ragyogó szőkeése, aranykalászkokkal borított fejével, bájosan zavart tekintetével, durcás csigaszájával.

De sokért nem adnám, ha érteném, Hédi!

— Ne pazaroljon, mi haszna van belőle?

Két tenyerébe fogta az arcomat, úgy kényszerített, hogy rá nézzek.

— Gondolj rólam, amit akarsz, én meg tudlak győzni az ellenkezőjéről. Csak azt nem viselem el, ha közönségesnek nézel. Lehet, hogy több vagyok az átlagnál, lehet, hogy kevesebb. A látszatokra nem adok.

Fel akartam ültömből emelkedni, de visszanyomott.

— Maradj így.

— Nem tudok beszélni, ha olyan magasra kell felpillantanom.

— Azon is segíték, felelte és a térdemre ült.

Csak akkor folytatta.

— Ha mindent elmondanék, ami bennem van, vagy költemény válnék belőle, vagy rémregény. Középút, megalkuvás nincs.

— Hát az a bizonyos »szoktatás«?

— Tőlem függ, mondjuk a szeszélyemtől. Nem engedem meg, hogy feltételeket szabjanak élém, amikor engem akarnak. Ha nem tetszik, úgy megyek el innen, mint ahogyan jöttem.

Eltakartam az arcomat, valami fájni kezdett, bár tudtam, hogy oktalanság.

— És mit határozol? Majd... mondjuk úgy, hogy egyszer...

— Nem gondolkodom rajta, fiam. Ha sokat gondolkodunk, valaki mindig rosszul jár. Sokszor mi magunk. Én most a percnél élek. Neked se tartoznék számadással, pusztán azért

mondok egy szót, mert átérzem a bolond poétás lelkedet: engem még nem csókolt meg soha senki.

— Hédi!

— Semmi értelme nem volna, hogy mesékkel traktáljalak. Szeretlek-e? — nem tudom, nem merek vele foglalkozni. Sajnálalak? Lehetséges, bár annál többre becsüllek. Miért hoztalak magammal? Te kerültél az utamba, téged láttalak meg. Hogy eddig más nem környékezett, mást nem láttam? De mennyit! Hogy miért éppen te? Hát miért hull a meteor éppen oda, ahova lehull, mikor millió más helyet találhatott volna! Dac van bennem, elszántság? Esetleg mind a kettő. Tőlem nem kérdeznek semmit, csak engem akarnak. Engem nem lehet háborgatni, amíg magamtól meg nem szólok, hát ne gondolj te se a holnapra.

A feje ott pihent a mellemen, én megcsókoltam az aranyhaját. A szeme lecsukódott, mintha aludnék, csak a nyakamat karolta át, hogy le ne csusszon az ölemből.

Aztán mégis elbágyadt a karja, a feje az ölembé került, most mintha csakugyan aludnék. Álmában az ajka megnyílt, mosolygott, fészket keresett öntudatlanul is a fejének. Én csak bámultam az ernyős lámpába, amelynek úgy bágyadozott a fénye, ahogy künn világosodott a hajnal, a reggel, kezdődött a madarak hangversenye — közben a haját simogattam, nagyon gyengéden az arcát, a karját, mint az alvó gyermekét, akinek meleg illatát nem győzzük magunkba szívni. Ha abba hagytam egy pillanatra, nyomban megmozdult s panaszosan nyögdecselt hozzá valamit. Mintha azt értettem volna ki belőle:

— Még....

Már behallatszott az ucca lármája, mikor kinyitotta a szemét, felült, átkarolta a nyakamat s belém akasztotta a tekintetét.

— Most itt hagysz? Elmégy?

— Nem megyek, Hédi.

Ugy viselkedett, mint örömeiben a gyerek.

— Te, te... El se képzelem, mit csináltam volna, ha felköltesz. Te nagyon szegény, nagyon jó gyerek.

Elkapta a számat, rátapasztotta a forró ajakát. Mintha a lelkemet akarta volna magába szívni.

— — —

Azt se tudtam, mennyi az idő, mikor felébredtem. Dél van, vagy késő délután? — olyan mindegy,

— Meg se csókolod az asszonykádat? — durcáskodott Hédi. Hiszen a te asszonykád vagyok.

Ugy bujt hozzám szégyenlősen, hogy süttött a teste.

— Hédi, mondtam kábultan, gondolkodásra képtelenül, mi lesz most?

— Semmi se lesz, mi legyen? Este adsz egy negyedóra szabadságot, leénekelem a számaimat, aztán nem törődök a világon semmivel, mert a miénk a világ.

— Meddig, Hédi, meddig?

— Ne kutassuk. Néha egy óra maga a kétségbeesett végtelenség, máskor perceknek számít egész emberélet.

— Azt a negyedórát is sajnálom, amit a kertben töltesz.

— Ezt, fiacskám, meg kell adnod, mert a függetlenségemet jelenti. Nem tőled, te buti, te velem vagy akkor is. Hanem másoktól, mindenkitől.

A féléjszakát mászkálással töltöttük, gyerekeskedve, mint két gimnazista. Becsöngettünk házakba, aztán elszaladtunk. Nyitott ablakon át szerelmes üzeneteket dobtunk a szobákba, randevura hívtuk a ház asszonyát, aztán hatalmasat kacagtunk a legközelebbi sarkon. Hédi uccaneveket kérdezett a rendőr-őrszemtől, kislányos félszességgel megköszönte s az ellenkező irányban megindult.

— Erre mondtam, kérem, kiáltott utánunk a rendőr.

— Kerem, kerem, kacagott, das ist ja Nagel.

Mutatta a körmét az éjszaka őrének, aki felsóhajtott.

— De jó dolga van a kisasszonynak, látszik, hogy nincs négy gyereke.

— Tyerek? Ist das Kind? Hogy négy van neki? Édes Istenem, de kedvesek lehetnek! Négy?

Kihúzott egy nagyobb bankót, nyújtotta feléje, hogy vegyen nekik valamit. Játékot, szép ruhát, aminek nagyon örül-nének. Bizonyos, hogy a feleségének is van kívánsága, amire nem futja.

A rendőr huzakodott, hogy ne tessék okoskodni.

Minden szeretetreméltóságával akaszkodott rá, pedig mennyi szeretetreméltóság volt benne, Istenem, mennyi!

— Egyenest a német nagykövetnél teszek panaszt, ha valami rá meri fogni, hogy ez megvesztegetés. Miért vesztegetné meg? Nem kért tőle semmit? nem tett szolgálatot. Az adjon, akinek van, ez a világ egyetlen tisztességes cselekedete a sok csúnya berendezkedés során. Neki pénze van, a rendőrbácsinak pedig négy szép gyereke, meg jószágos felesége. Megvonná tőlük, amikor ilyen könnyen jut hozzá és amikor jó szív adja? Hát csak ennyiből áll az apai szeretet? Azt mondja, hogy sok? Mi a sok és mi a kevés, ki mondja meg azt tisztán? Sajnálja, hogy nincs több nála, mert akkor többet adna. Ha pedig azt

gondolná, hogy lopta, ünnepélyesen megesküszik rá, hogy nem. Tisztességes pénze, a művészetével kereste. Elég galád-ság, hogy a fülemülét ingyen énekeltek s hagyják, hogy maga nézzen a tápláléka után, mikor terített asztalokat rendezhetnének neki. Igenis, fülemüle-büffét!

Mikor aztán a rendőr hosszas tusakodás után mégis zsebregyúrta az óvatosan összehajtogatott bankót, a nyakába ugrott, úgy köszönte meg.

— Csókoltatom a gyerekeket. Meg az asszonynak is boldogságot kíván egy másik boldog asszony.

Napközben nem bujtunk ki a házból, otthon folytattuk a játékot. Énekel, zongorázott, megszedített egészen.

— Hédi, mondtam rajongással, nem lehetne...

Nem folytathattam, ott volt a nyakamban, lecsókolta a számat, aztán letapasztotta a tenyerével.

— Ki ne mondd, mert megszakad a szívem.

— Azt se tudod, mit akartam mondani.

— Dehogy nem tudom, fiacskám, mennyire tudom. Azt hiszed, az én fejemben nem fordult meg?

— Hát akkor mi a baj?

— Nem akarom megrontani azt, ami a legszebb a világon és aminek nem lehet folytatása. Látod, bűnös és könnyelmű, mit tudom én, mi vagyok azért is, hogy sose kérdeztem, szabadon rendelkez az időddel?

— Haza kell majd szaladnom, Hédi, ennyi az egész. Huszonnégy óra múlva itt vagyok megint, aztán sose válunk el. Igazad van, el kell a szabadságomat intéznom, ez a hét nem számít.

Maga elé meredt.

— Egy hete volna már? Mintha most látnálak könnyezni. Hogy elszaladt! Mikor Mégý?

— Amikor te jónak látod.

Legyen holnapután.

— Jó. Az a fő, hogy minél előbb itt legyen megint. Nem is kell hozzá huszonnégy óra, elég gyorsvonattal a fele is.

Volt még másfél napunk, azalatt állandóan búcsúztunk.

— Esküdj meg, hogy a viszontlátásig egyetlen gondolatod se lesz kívülem.

— Esküszöm. Esküdj te is, de mire?

— Mindenre, amit akarsz.

— Az első éjszakánkra.

— A közös könnyeinkre.

Végül ő mondta:

— A szegény rendőr négy szép gyerekére.

— Mindenre!

Kikisért az állomásra, hosszasan lobogtatta utánam a zsebkendőjét, de mintha többször tapasztotta volna a szeméhez. Aztán lázas iramban végeztem a dolgom, sok mindent elintéztem, úgy rohantam vissza. Éppen tizenegy órába tellett, nem kellett hozzá félnap se.

Még világos volt, mikor megérkeztem, aranyos csúcsokkal integették felém a fák. A rácsos kapu zárva, csak hosszasan csöngetés után esoszog elő egy vén asszony.

— Mi tetszik?

— Ide jöttem.

— Itt nem lakik senki.

— Nekem ne mondjon ilyet, hiszen tudom, hogy ez a művészno villája.

— Semmiféle művészno nem lakik itt. A régi bérlő elköltözött.

— Szeretném tudni, hogy mikor? — nevettem az akadémikoskodáson.

— Ma ebéd után vitték ki a bécsi gyorsához a holmiját.

Tántorogva mentem a liget felé. A művész-hely még üres volt, a pincérek kártyáztak a szinpadon, az egyik megismert és hozzám sietett. Aki akkor kiszolgált.

— Hol van Hédi? — támadtam neki.

— Hirtelen felbontotta a szerződését és elutazott. Ma délelőtt még itt volt, azt mondta nekem, hogy a nagyságos úr keresni fogja, adjam át ezt a levelet.

Hányszor olvastam el azóta! Mert mikor a kezembe került, sokáig nem láttam a betűket.

— Édes lelkem, ha megszakad a szívem, akkor is így kell történnie, mert csak így marad örökké szép. Nagyon fogok szenvedni, de soha el nem felejtí az ő szomorú uracskáját az ő szegény asszonykája. A »szoktatás« természetesen megbukott, nem lesz belőle semmi. Már csak a tíz nap emléke sem engedné. Hajnalban, délben, alkonyatkor jussak néha az eszedbe, Isten áldjon, ezt kívánja minden imádságával a te Hédid.

Jaj! Elnyelte a világ? Hová lehetett?

Nem láttam soha többé.

Sz. Szigethy Vilmos

Az egyetemi könyvtárban

Barátom, akinek az álmát elmesélem, átlagonfelüli embernek látszott. Talán a homloka keltené fel a figyelmét a hosszabb ideig szemlélőnek. Rendkívüli jelenség ez a boltozat, aminek az íve alatt annyi bizarr eszme született. Talán nem utolsó azok között az alábbi élménye, amivel legutóbbi találkozásunk idején lepett meg.

Nem érzem jól magamat, testvérem, mondta az őszintén szíves üdvözlések után. Az utóbbi időben intenzív tanulmányokat folytattam és a kutatások kimerítettek. Főleg egy szenzációs lelet foglalkoztatott, amit nem tudok komoly disszertációban feldolgozni, mert egy álom adja az anyagot, egy esodálatosan éber, öntudatos témakör, sehol az álom jellegzetes ködképei és bizonytalan körvonalai, tiszta, világos kontúrok, abszolút biztos éleslátás mindenütt és ha elmondom, te is megtagadod a felfedezés jogcímét. Jegyzeteim vannak róla, vázlatok és kivonatok, csupán az eredeti nincs meg, az ottmaradt valahol egy álmországi kézirat-kincstárban és én mégis úgy látom és tudom most is, mint abban a boldog percben, amelyikben ráakadtam. Ne haragudj, ha elveszem az idődet, ne tarts komolytalannak és minden tudásbázist nélkülözőnek, nem fogod megbánni, ha meghallgatod a történetemet.

Karonfogott és suttogva mondta meg a kincsnek vélt kézirat címét:

Dr. Faust értekezése

(Az ördöggel kötött szerződés után íródott.)

A cím után következett a felosztás, a taglalt részek fejezetekbe szedése és a bevezetés. Rovátkolt írás, mintha vésve lenne minden betűje; emlékezetbe vésve marad a tartalma. Tiltott dolog. Az igazságot, ha véletlenül rútnak mutatkozott, messze kerülték minden időben. A szép igazságokat felöltöztették epiteton ornansokkal és azok itt most köntöst cseréltek vagy csúnyán, pőrén meztlenkedtek a disszertációban. Elsár-

gult pergamen margóján megbújt aláírás, Nihil obstat, Imprimatur. Mefistofeles.

És mesélte: Amikor ráakadtam, a veriték gyöngyözött. Nem hittem a szemeimnek. Körülnéztem a teremben. Az asztalok mellett lehajtott fejű kutatók készítették jegyzetet az olvasmányokról, a szöglet karszékein átutazó idegenek folyóiratokat lapoztak. A csend nem élt, elaléltan hajlottak meg az oszlopok a könyvszekrények alatt és abban a pillanatban úgy tetszett, mintha megkövesedett mozdulatlanságba meredt volna az idő.

Szerettem volna magamhoz szorítani a talált kincset, menekülni vele, mint a baromfiudvarban csemegét lelt csibe, ha zsákmányáért a többi társa kergeti; de nem tűnt fel senkinek mit rejtegetek és senki sem törődött velem. Az olvasóterem hasonlított a leállított filmkockához, ami nem pereg többé és a felvonásokból nem tudni többet annál az egy jelenetnél.

Kétségekivül apokrif kézirat. Igyekeztem a gondolatomnak elfogadható logikai védősáncot ásni. Költött személy, tragédia hőse, létezése nem történelmi tény, de többet tudunk róla, mint a velünk élő embertársunk bármelyikéről. Tréfát tűzne valaki a tudós könyvtár látogatóival? És éppen velem történe meg a felültetés, aki százkilométeres útra szivesen vállalkozónék gyalog is, ha ismeretlen, értékes kéziratot találnék.

Ha most megmutatnám a lámpák fénye alatt — megkérdezném a tudókat és a tudás jelöltjeit — vajjon ők is azt látják-e, amit én, nem révedez, nem káprázik a szemem. Ez a fóliáns, amire véletlenül ráakadtam, valóban értékes, örökbecsű lehet vagy nem kell szakértelem felfedezni rajta a hamisítást?

Monoton, egyhangú berregéssel frissítette fel a terem levegőjét az egyik ventilátor. Mindenki olvasott és én nem tudtam elmozdulni asztalomtól. Mágikus erővel vonzott az olvasmányom és az ónémet írásjeleket tovább tanulmányoztam. Jegyzeteimet készen tartva, hozzákészültem a vázlatához, hogy a leletet feldolgozhassam.

Nem kellett hosszú ideig vesződnöm annak a megállapításával, hogy a mű nem teljes. A tartalomjegyzékhez képest csekély töredék, ami nem is úgy következik sorrendben, ahogy a tézis kívánja, hanem papírszeletek és számozatlanul egyes oldalak sorakoznak, több-kevesebb vagy egyáltalán semmi összefüggéssel. Lázasan, gyorsan és aránylag könnyűszerrel fordítgattam részleteket. Mintha minden szónak két nyelven lett volna a dimenziója, nem is kellett szótárban kutatónom, láttam és megéreztem a mondat értelmét. Oda akartam

menni a tanársegédhez, aki a könyvosztó katedrán kimutatást készített a vételezésekről, de csak a gondolat jutott eszembe, ám a kivitelhez nem engedett a lenyűgöző erő, ami fogvartartott és mozdulatlanságra kárhoztatott. Ugyan mit szólna Ő az érdekes példány, a ritka exemplar megpillantásakor? Hosszadalmasan kellene megmagyaráznom, hogy ez a kézirat nincs katalogizálva és ott találtam a középkori Codexek fémpántos bőrkötése alatt és laponként kellett összegyűjtenem. Hogy mindezt mennyi idő alatt végeztem el, magam sem tudom, mert amióta ezzel foglalkozom, nem ellenőrzöm a napok múlását.

Soha még ébren nem működött a gondolatom gépezete ahhoz hasonló tökéletességgel. Percek alatt appercipiáltam a legnehezebb mondatokat. Mintha nem is álom lett volna, hanem kristálybavésott valóság, ahol minden szeglet értelmesen, fényesen csillog és az egész komplexum átlátszó, mint a csiszolt üveg.

Kimondhatatlan örömet éreztem. Olyasfélét, mint amilyet most is érzek, hogy a történeteket nem felejtettem el, mint a hétköznapi álmaimat. Hiszen ha önmagamban kutatok, azt kell hinnem, hogy nem a képzelet játéka volt csupán, hanem az érzékeim csodálatos transza, amiben a tudatalatti megnyilvánulhat és a feltevés nem bizonytalan, hanem pozitívum. Te nem tartod furcsának ezeket a dolgokat? Remélem, hogy hitelt adsz az én meggyőződésemmek, hogy ez az álom valószínűbb volt, mint a jelen idő, a tudásban lehet hézag, a fanatizmusban nincs rés. És én fanatikusan hiszek abban a kéziratban, ami mintha most is az ujjaim között lenne.

Ránéztem. A tekintetemben zavart fedezett fel. Egyszerre elveszítette a biztonságát. Mintha saját tükkörképét pillantotta volna meg egy sohselátott visszás helyzetben. Kényszeredetten mosolygott. Azt az érzést olvasta le arcomról, hogy kétségbe vonom a szellemi épségét. Nagyon furcsán viselkedik a normális ember, ha örültnek tartják. Éppúgy szimulál a háborodott is, ha egészségesként akar mutatkozni.

— Ne érts félre, mondtam, kissé meglepő csoportosítása ez az álmképnek. Nem emlékezem, hogy hasonlót átéltem valaha. Az utóbbi időben egyáltalán nem álmodom. A régebbi álmok, mint a jelentéktelen élmények, sohase térnek vissza. Nagyon érdekel, amit mesélsz, kérlek, ne hagyj abba.

Tagadólag rázta meg a fejét. Nem tudnám megtenni, hogy ne mondjam el. Az is az álomhoz tartozik, hogy minden ember tudjon róla, akit szeretek. Mi a legjobb barátok vagyunk és azért bízom benned, hogy nem esukatsz zárt in-

tézetbe. Én csak álmodtam bolondot és félreérteneK, ha elmondom, más ébren tesz bolondot és nagyrabecsülik, ha megcselekedte.

Gyűrött füzetet vett ki a zsebéből. Nyolcadrét hajtott ívpapirosból készült. Nagyon sokat kellett kézbevennie, amíg a jelenlegi formáját elnyerte. Idegesen nyitotta ki, mint a vádlott, aki alibit igazol a bíróság előtt. Az ő szép, jólismert gyöngybetűivel teleírott lapok. Óh, Istenem, mégis háborodott lenne? Józan ember megszokta, hogy az álma felelőtlen. Kévesen jegyzik meg — és még gyérebber jegyzik fel a képzelet galoppjait.

Értsd meg, testvérem, én örülök ennek az álomnak és hiszek benne. Több meggyőződéssel hiszem a véletlen kiválasztottságomat, mint az a szerencsejátékos, aki a megálmodott számon főnyereményhez jutott.

Nem felejtettem el, hogy szeretlek. Sokat vétettünk egymás ellen, de készakarva nem tudom, hogy megbántottuk egymást. Az álmod érdekes, szívesen hallgatom, csak arra ne kérj, hogy olyan fanatikus hívő legyek, mint amilyen apostol lett belőled.

Nem figyelt oda és nem értette. Szétnyitott jegyzeteit rendezgette és hozzákészült, hogy felolvasson belőle. Hűvösödött. Szétkúszált haját még jobban borzolta a szél, ha nem gyerekkori pajtásom lenne, félnék tőle. Minden embertől félek, aki nem erősebb a rögeszméjénél. Amelyik percben az uralkodik, attól kezdve veszélyben van a lélek egyensúlya.

Ide hallgass, testvér, mondta kiszáradt torokkal, az idegességétől remegő hangon. Külön megkérlek, hogy az észrevételeidet a végére hagyj. Vedd figyelembe, töredék és a teljesen hiányos részleteket csak fantáziával pótolhatnánk, ha utólérnénk abban a szerzőt, amit elgondolt és papírra vetett. Hangsúlyozom, hogy a fordítás sohasem eredeti, amint képet másolni nem lehet ugyanazon képnek a hátlapjára. Bocsáss meg a kapkodó, néha értelmetlen szövegért. Hígyj nekem, az álom olyan szép volt, hogy a leírásakor már fájt a betűmutatta különbség. És úgyszólván csak az apró töredékek jutottak a tollam alá. Eruptív intuício érezheti csak át az eredeti szöveg értelmét. Így az egésznek nincs abszolút értéke más szemével nézve. Engem mégis boldoggá tesz a felfedezés. Tehát halljad. A címe Porszemország, ennek a határa betölti a négy világtájat. Felfelé Észak, lefelé Dél, két oldalán Kelet és Nyugat a terjedése. Lakosai nagy tömegben élnek együtt. Államéletet, szervezkedést a Természet rendje szerint osztották be. Mindegyikük élte az Anyag életét. Fogalmuk sem

volt, hogy az emberfaj tudósai szerint Ők az ásványvilág — és hovartartozásuk szerint szervetlen testek.

Egyidőben velük mérték az Idő tartamát és azóta Ők az Idő, minden részük benne van a múltó időben. Lepergett a homok és mutatta, minden múlik, én örökkévaló vagyok. Átmeneti erők, idegen, rajta kivüleső törvényszerűségek szabták meg a feladatát és a helyét. Nem eszméltek fel arra, hogy tömeget képviselnek és csak akarniok kellene egyszer, a porszem lenne a Hatalom és minden, amit azelőtt fenséges néven ünnepeltek — porszemmé válna.

A por uralkodik. Mindenütt jelen van és mindenüvé eljut. Az útját senki sem tudja követni. A keletkezése, történése a legrégebb korszakig vihető. A teremtés kezdetén volt a Végtelen. A végtelen kezdetén őrt állott a porszem. A tengerek mélyén iszapnak szegődött és a diluviális változások örökös oka és előidézője lehet. Metamorfózisaiban az emberi élet szolgálatába jutott, de pontosan nem állapította meg senki, hogy a szolgálattevő nem felsőbbrendű-e az embernél; hátha csak látszólagos az, hogy rendeltetés a feladata és nem rendelkezés.

Itt megakad a szöveg, szótlánul meredt a füzetére, továbblapozott és kisvártatva folytatta:

A szervetlen élet, az anyag, az ásvány és a tárgyak tisztább, szebb életet élnek a helyváltoztató állatfajoknál. A növényvilág középutja szerves életté alakítja át a dolgokat és hidat épít a lélekzetet vevő és lélektelen holmik árúcseréjének a lebonyolítására.

A következő rész is töredék:

A Porszem-dinasztiát trónfosztottá nem teheti a dolgok és életek történelme. Évezredek, fényévek során megőrizte jelentőségét. Nincs közöttük osztályharc, mert mindegyik elfoglalhatta a térfogata helyét és felfúvódni annál többre nem törekedett.

Porszemország lakói között kiválasztott családok élnek, a büszke oligarchák, akiknek a tizedik őse is ikozaéderbe kristályosodott, nem nézték le és nem vetették meg a rombuszformájú, egyszerű társukat. A kenyerét nem vették el, mert ők se táplálkoztak, a béréből se vonhattak le, mert nem dolgoztattak vele. Ez biztosítja fennmaradásukat.

A soksikú, nagyon csiszolt porszemek mindent láttak. Az ellenségeskedő embereket sajnálatraméltónak, csiszolatlanak, bárgúnak találták. Kapzsi, önző, vérszomjas, pusztuló faj. A gonoszságuk ösztönös, a jóságot egy égi fénysektor sugározza rájuk és olyankor megváltót szül egy jámbor asszony

méhe. Mostanában új isten, a bosszúálló isten készül közéjük. A régítől elfordultak, mert csak halállal és dögvésszel pusztította őket, szemérmetlenül vesztették el a félelmet, minden veszéllyel szembeállnak, gépeikkel madárrá és hallá válnak. Nem sokáig...

A további hiányzik, jóval távolabb van valami kapcsolat:

A porszemet nem lehet eltaposni, bátran él a léptek alatt, a ruhákon, a levegőben, a testrészeken, az eledelen. Bejut a tüdőbe, ront az epén, vesén, a sziven. Néha játékos kedvében megakasztja egy-egy csodálatos embergépnek a lendítő kerekét. Ilyenkor a bölcs orvos azt mondja, hogy Isten kezében vagyunk. Bizonyossággal csak a sarlatán gyógyít, a tudós orvos gyakran tétova. Talán, mert megérti a rábizott élet tévelygő titkát. A tudás sokkal súlyosabb teher a tudatlanságnál. Valóban egyedül a lelki szegényeké a földi boldogság és megelégedés.

A porszem nem fél az enyészettől, ellepi az enyészetet. Minden volt, hogy minden lehessen. A pornemzetség örökkévaló, mert a létező az ő utánpótlása és ujjaszületése.

A porszem tanul. A porszemen kezdi az ismeretszerzést, nem lehet rejtett bölcsesség előtte, mert újra visszajut a porszemig. Ezt az utat az ember tudása meg nem teheti. Ott vétik el a rendszert, hogy nem a porszemen kezdik, ezért nem haladhatnak igaz úton. A legtöbb titkot a legegyszerűbbnek látszó dolgok őrzik önmagukban. Ezekről az a közhit, hogy felesleges a kutatásuk, mindenki érti. Valójában ki meri elmondani hajnali ébredésekor, hogy az éjszakáját megérti? A tudósok minden titkot feltevással magyaráznak. És azért nincs bizonyítékuk, mert a titok is hipotézis...

Ismét másutt:

Minden, ami körülöttünk mozdul vagy mozdulatlan, Porszemország alattvalója. A teremtés szavait az átalakulás teszi teljessé. Porszemből lett, abból vétetett és azzá válik az élő. A szervetlen és szerves közötti kapcsolat ott dereng már néhány vegyész elképzelésében, néha itt, ott egy lombikban forralják talán, de a teremtő erő ilyenkor eltakarja a szem recehártáját.

Ujra megszakad: A dogmatizálást a Porszemország törvénye tiltja. Eltévedt agyak kódorgását esztelenség követni. Sokkal több istent félnek, mint amennyi létezik. Egyedül a Porszem helyzetenergiájának a mozgatóját lehet csodálni. Nincs inyére az imádat annak, aki a térdeplő felett áll, mihelyt kedvét leli benne, már nem felsőbbrendű.

A mi világunk Porszemország. Porszem izzik az idegen csillagok fényében, az égitestek sinpárjait is porszem vonalazza. Szentszép élet a porszem élete, talán azért, mert lelke nincs. A lélek a Teremtő lehelete. Csakhogy ez a lehelet néha rossz szagú. A Jót és Gonoszat nem lehet ugyanazon lélekkel de-terminálni, mint ahogy az ösztön is messzire lendül az öntudattól. A szabad akarat nem lélekvesztő. A bűnösök nem betegek, csak egy kicsit gyengélkedők. De ami a legfőbb, a lelkük nem lehet a tökéletes Isten lelke.

Közeledünk a végéhez:

A halmazállapot megváltozik. Légneműből cseppfolyós, ebből ismét szilárd test alakul. A szilárd test anyaga szorítható! A porszem mindenütt jelen van, bár a lélek absztrakt állapota az anyagot megtagadja. A gondolat és a lélek ikrek. A gondolat agymunka és az agy elporlad. A gondolat kitermelése ismeretlen, de abban a percben, amikor ismeretessé válik a gondolat születése, a lélek munkanélküli lesz. Vagy más nevet adunk neki.

A lélek époly titokzatos, mint az, hogy élek. Eljutva egy bizonyos korig, megértem a testvér fejlődését és az élet-tani funkciókat. A lelket állítólag csak akkor ismerheted, ha már nem te uralkodsz rajta és nem magad kormányozod.

Nem kárhozát, ha nincs lélek. Az se lenne veszteség, ha nem születünk volna meg. A dolgok lényegén mi sem változtathat, csupán az erő alakíthat rajta. És ez az erő rajtunk kívülálló. Tengelye a Porszemország polgára.

A Porszemország hivatalos nyelve az értelem. A beszédet és az írást nem ismerik. Ez annyiból jó, hogy nem má-síthatják meg a tények jelentését. Nem találnak és nem ké-resnek minden fogalomra szavakat. A szerves: porszem; a szervetlen: porszem. Más kifejezésre — a formán kívül — nincs szükségük.

Párhuzamban a sajnálatraméltó emberekkel, határozott a fölényük. Amazok nyelve gyarló, szóképeik kezdetlegesek, az értelemmel örök harcot vívnak. A levegő és a föld nevét meg lehetne cserélni, anélkül, hogy a lényegen változtatnánk. Milyen kár olyan neveket tanulni, ami másra is alkalmazható, tehát mitse fejez ki. A tűz akkor is égetne, ha víz lenne a neve. Az emberek istenei éppoly tehetetlenek, mint amilyen tévelygők az istenhívők. Önámításuk határt nem ismerő. Ké-pesek az Isten orcájához hasonlítani magukat, ők az Isten fonsorozott tükre.

Önmagukat szeretnék megismerni. Hullát boncolnak, evég-ből anatómiát tanulnak. Az agy tekervényeit a gondolat or-

szágútjának nézik és elcsodálkoznak a végtelen kilométereken. Ha megsérül az agykéreg, a beteg elfelejt bizonyos szavakat, tárgyi vonatkozásokat, emlékezést. Még akkor se eszmél fel, ha a többi érzéke közel hozza és tudomásul veszi. Az agy egyes részein más és más működés kevesbedik, a gondolattermelés is megszűnhet, féktelenné válhat. A lélek mégis benne él. A lelkibetegben is, akinek az őrjöngése nem szabad akarat többé, sőt nem is lelki folyamat. A nemlétező szavak nem köntörfalaznak. Ez nem tudás. Ilyenkor kell az isten, mint a bénának a mankó, aki mindent lát helyettük, akik voltaképpen vakon születtek.

A hangja egészen elhalkult, az utolsó mondataira már nem jutott hangsúly. Lázás, kipirult arcát felém emelte, nem kérdőn. Ilyen lehetett a kinyilatkoztatás, Mózes népe előtt a törvények táblái, mint amilyen az ő számára a gyűrött jegyzete.

Alig tudtam követni a felolvasott gondolatmenetet. Valóban furcsa dolgok, idegen köntösben. Lehet, hogy foglalkozott bizonyos dolgokkal és azok hatása alatt gyűjtötte ezt az anyagot. Nem ő az egyedüli, aki eltéved a problémarengesben.

Nagyon meleg, szeretetteljes barátságban szoritottam kezét vele. Valóban igazad van — szóltam. — Álomnak igazán csodálatos...

Czakó Tibor

Mélypont alatt

Regény

(Folytatás)

— ...Ke... kezét csókolom... Jó napot kedves Emmi!... Hozzám bejutni?... Magának?... Remélem, nincs semmi baj?... Most félnégy... Jöjjön... Várom... Eh! amióta élek, mindig dolgom van. Maga is bizonyára csak egy kliens... Magánügy?... Ó! várom... Tudja, itt a kezem alatt van egy csengetyű-sor. Most mindegyiken hármat csengetek. Ebből minden szobában megtudják, hogy senki számára sem vagyok itt. De azért maga bejut hozzám... Meglátja....

Letette a telefonkagylót... Idegesen billentyűzött a gombsoron. Aztán az óráját nézte. Tíz perc múlva itt lesz Emmi. Azt mondta, hogy nagyon fontos ügyben akar vele beszélni. Mi lehet az a nagy ügy?... Mindegy... Számára az a nagy ügy, hogy Emmi eljön hozzá... Hónapok óta nem látta... Mingyárt itt lesz... Nyolc perc és itt lesz. Lázban jár alá-föl... Meleg van itt... Kinyitja, szinte kilöki az ablakot. Künn szomorúan szitál az őszi eső. Mélyen kihajol az uccára és lesi, hogy a sok ernyő közül befordul-e egy a kapu alá... egy ernyő befordul... Elugrik az ablaktól, ki-rohan és fut le a lépcsőkön. Az egyik fordulónál egy ősz úrral találkozik. Egy pillanatig rábámul, de már rohan tovább... Leér a földszintre, percekig topog a kapualjban, míg végre Emmi megérkezik.

Fogadja a csodálkozó leányt, felel a kérdésére:

— Persze, hogy itt várom... Ha maga azt hitte, hogy olyan nehéz bejutni hozzám, megmutatom, hogy milyen könnyű! Most szépen felkisérem. Gyerünk! Hűvös van — borzongott Stux és három lépcsőtávolságban kísérte fel az első emeletre a leányt.

Az emeletről elgondolkozva lépegetett lefelé az iménti öreg úr, idősb Siró Zoltán. Meglátta Emmit. Furcsa mosoly ílt az arcára.

— Jó napot, Emmi kisasszony!... — állította meg a leányt. Stux is pihenőt tartott, bosszankodva várva, hogy ez az ember félre álljon útjukból.

— Jó napot, Siró úr! — köszönt vissza Emmi.

Stuxba beledöfött a »Siró« név. Ez az úr Zoltán apja. Mit keres ebben a házban?... Kije van itt? Talán őt keresi... Mi ez?... Á! talán Emminek az öreg Siróval van baja.... Talán valami»egyességet« akarnak nyélbeütni vele. Emmit kifizetik?... Emmi talán őt akarja megbizni az alkudozással. Jaj, ezt nem. Utálatos volna... Pedig bizonyos, hogy erről van szó... Egyszerre jöttek, bizonyosan megbeszélték... Homlokáról csurgott a veriték. Nézte, hogy azok zavartan bámulnak egymásra.

— Stux ügyvédet kerestem — magyarázta Siró, — de nincs az irodájában. Azt mondták, ma nem is jó vissza.

Stuxban felgyúlt az öröm. Nincs ezeknek közös dolguk nála. Elmúlt a vacogása. De baj van megint, mert Siró így folytatta:

— Talán ön is Stux ügyvédhez igyekszik?... Látom, hogy igen... Örülök, hogy találkoztunk... Délelőtt azt mondta, hogy mi sose találkoztunk többé... Látja, hogy mégis... És, ha már találkoztunk, forduljunk együtt vissza.... Az ügyvéd nincs otthon... Künn esik. Ha szívesen fogadja, kocsin haza viszem.

Stux előlépett.

— Bocsásson meg uram... Stux vagyok... Személyzetem utasításomra mondta, hogy nem vagyok itthon. Ma délután Emmi kisasszony rendelkezésére kell állnom.

— Kérem! — tért ki az útból Siró. — Nagyon sajnálom. Szerettem volna az Ön személyéhez ragaszkodni. De ügyemet még ma kell elintéznem... Eh! mégsem tárgyalhatok a lépcsőházban — szólt elvörösödve...

Stux nem hánta volna, ha Siró elmegy, sose jó vissza, mint kliens nem kellett neki. De megérezte, hogy nagyon érdekesek lehetnek Siró ügyei.

— Méltóztassék!... — szívesen állok rendelkezésére.

Emmit dolgozószobájában ültette le, Sirót pedig a nagy tárgyaló terembe vezette. Szivart, ujságot rakott eléje. Még egyszer bocsánatot kért és tulzott udvariassággal mondta, hogy szeretne mielőbb szolgálatára állni.

Eltűnt a függöny mögött és belépett dolgozó szobájába.

Emmi a pamlagon ült.

Stux az íróasztalhoz lépett és két sarkába görcsösen megkapaszkodott, hogy biztosan álljon.

Emmi a földre nézett.

— Sajnálom, hogy Siró úr megzavart bennünket.

A leány felemelte a fejét.

— Megzavart bennünket?... Engem is meglepett, hogy magát kereste. De aztán megértettem... Zoltán bizonyára dicsérte, ajánlotta magát... Azt hiszem, hogy ez nagyon természetes...

— De mióta van Zoltán apjával ilyen jó viszonyban?

— Ó!... Zoltán hazament. Szakitottunk...

— Ugy?... Szakitottak?... Szakitottak?!... És most idejött!!... Hozzám?... Édes, gyönyörű Istenem... hatalmas Istenem...

Hirtelen megállt paroxizmusba csapó gyönyörködésében. Felszegte a fejét, a magasba nézett lázban égő szemével.... Aztán elindult Emmi felé. Négy öt lépést tett meg, de ezekben a lépésekben hit, vágy, támadás, ezer ábránd volt... Megfogta a leány kezét és e kézszorításban ugyanaz volt, ami a lép-teiben, csak felfokozva, tele vilamossággal, mely Emmi kezéből áradt beléje.

... És Emmi elsírta magát.

— Nagyon szerencsétlen, nagyon boldogtalan vagyok.

Sírt Emmi és sírásának nem volt határa. Négy napja fojtogatják könnyei. Rettenetes négy napot élt át. De folyton mosolyogni kellett. Négy napon át józan, megfontolt, derüs, bölcs, megértő, tökéletes volt. Megorganizálta magában a fe-gyelmezettséget, olyan volt, mint egy nagy vállalkozás szerve-zője, aki az elindulás előtt mindent a maga helyére tesz, minden csavart beigazít... Pedig e négy napon át csak egyetlen vágy élt benne, hogy kisírhassa magát.

Stux előtt sírva fakadt. Stux megfogta a kezét és elsírta magát. Mert Stux megfogta a kezét?... Azért is. De azért is, mert e lelkendező, furcsa jó ember előtt egyedül érezte magát. Mit törődött ő Stuxszal?!... A koldus, aki négy nap-ja nem evett, végre ennivalót vetnek eléje az uccán, minden-ki szemeláttára a járda szélén, nagy csoportosulás előtt egye-dül van az életével, eszik. Így sír Emmi mélyen és nagyon Stux előtt.

És Stux eleinte elbűvölten nézi a síró leányt. Könnyei szívébe folynak... Valami szépnek az elindulását, hamarosan hozzáérkezését jósolta magának Emmi sírásából.

Percek teltek el. És Stux a síráson túl még egy közeledő lépésre vágyott.

— Emmi! ne sírjon... Meglátja, minden rendbe jó...

Nyugtatta, vigasztalta Emmi, de ez nem használt.... Együgyűen nézte az óráját, akaratlanul mérte a sírás perceit.... Aztán úgy gondolta, hogy magára hagyja a leányt. Határozgatta, hogy amíg megnyugszik Emmi, addig átmegy Siróhoz, tárgyal vele. Nem is vette észre, hogy módszerével él... Ügyfelét magára hagyja, csak viaskodjék sírásában magával, addig átmegy a másik klienshez és megindítja azzal a tárgyalást.

— Csak sírja ki magát... látom jól esik... magára hagyom. — Eltűnt a függöny mögött.

*

Idb. Siró Zoltán érdeklődve nézett Stux arcába, melyen ott voltak az iménti izgalom nyomai.

— Bocsásson meg, ha érdeklődöm: a kisasszony elment? Csak azért kérdem, mert a lépcsőházban úgy értettem, hogy a hölgy lefoglalja egész délutánját.

— A kisasszony itt van. De engedelmet kértem tőle, hogy az ön rendelkezésére állhassak. Ha nem igényel ügye hosszas tárgyalást, — parancsoljon.

— Nekem is szükségem volna egy délutánra.

— Akkor talán holnap...

— Kérem... De van egy sürgős elintéznivaló... Utlevélre van szükségem.

— Ahhoz nem kellek én... Ugy tudom, hogy Siró úr az Alsó-havasai járásban lakik. Alsó Havason minden közbenjárás nélkül megkaphatja... ha csak Európára kéri az útlevét.

— És ha az egész világra?

— Akkor a belügyminisztériumtól kell kérni.

— Hát nekem az egész világra szóló útlevél kell.

— Kérem, elintézem. Legyen szíves a címét megmondani.

— Pannonia.

— Holnap reggel jelentkezik Önnél a segédem. Legyen szíves elmenni vele a Belügybe... Egy órán belül meglesz az útlevél.

— És holnap mikor látogathatom meg?

— Délután ötkor. Legyen szerencsém...

— Hát akkor holnap... Jó napot... A kisasszonyt üdvözlöm... Kérem, ne felejtse el átadni az üdvözetem... Ragszkodom hozzá...

Stux elvörösödött...

*

Megint ott állt Emmi előtt.

— Bocsásson meg nekem — beszélt Emmi. — Nem tudtam uralkodni magamon... De nézze, nincs számomra annyi hely sem a világon, ahol kisírhatom magam. Itt, magánál, maga előtt valahogy mégis megtaláltam... Maga az egyetlen derék ember, akit ismerek...

Stux mosolyogva nézett a levegőbe.

— Ugy? ... És mit tegyen a derék ember?

— Segítségért jöttem...

— Segíteni fogok.

— De előbb elmondok mindent. Nem segíthet addig rajtam, amíg meg nem tudja mindazt, ami velem és körülöttem néhány nap alatt történt.

— Nem, Emmi! A sorrend rossz. A sírás is fájt. Nagyon fájt. Attól a történettől, melyet szavak nélkül már elsírt, rejtetek... Félek, hogy ha előbb mondja el az indokolást és csak azután a kérést, nem tudok okosan, rendesen segíteni magának. Már így is nehéz. Szeretném arra kérni, hogy ne mondjon el semmit az elmúlt néhány napból... Ha örökre titokban tartaná... Ha maga megesalna azzal a pár nappal... Hahaha! ugy-e jól mondtam!... azzal a négy nappal!... Azzal a négy nappal is!...

Emmi döbbenten bámult az ügyvédre, aki mikor elindult szavaival, úgy beszélt, mintha egy misztikus verset suttogna, majd látta az arcán, hallotta szavaiban a lázas indulatot... és lassan... lassan megértette. Ez az ember szerelmes belé. Nagyon elszomorodott. El kell innen menni... Itt nem kérhet segítséget...

Stux olvasott a leány gondolataiban. Hosszu, fájdalmas csend után így szólt:

— Igen, én szeretem magát... Azért nem kell innen elmenni... Emlékszik?... Volt már nálam... Nem kérdezte, hogy nehéz e hozzám bejutni. Csak feljött és így szólt: »Aranyos Stux, maga a világ legjobb embere, segítsen Zoltánon.« Minden késedelem nélkül válaszoltam: »Segitek Zoltánon.« Persze megköszönte. Így: »Tudtam, hogy maga jó fiu«. Már nem voltam »aranyos Stux«... És egy perc múlva itt hagytott... Heteken át dolgoztam, piszkáltam a sok szennyet. Három esztendőös börtönbüntetésre okot adó piszokban vágkáltam és boldog voltam, örvöngtem a gyönyörtől, hogy így élhettem ki magához való szerelmemet... És eszembe se jutott, hogy poltron vagyok, hogy nem tudok igazi, aljas férfias jellem lenni, hogy keresztülgázoljak Zoltánon — a prédaért...! Ha akkor elfogadta a segítségem, ha akkor nem

érezte meg, hogy szeretem, nincsen jussa visszautasítani most sem... Elpusztulok maga miatt, vagy meggyógyulok... Mi köze hozzá?... Nem árultam volna el magam soha!... Miért nem követte most is a régi receptet? Ha eljön hozzám és azt mondja: »Aranyos Stux, megint szivességet kérek« — megteszem. És maga megint azt mondja: »tudtam, hogy maga jó fiu«. Ha így beszél, nincs semmi baj... De eljön és sír és sír... Nem tudtam uralkodni magamon és nem segített az a néhány perc sem, melyet Zoltán apjával töltöttem. Hogy segített volna? Hogyan?... Búcsúzáskor azt mondta, hogy adjam át üdvözetét magának. És amikor észrevette tekintetemen, hogy tiltakozom a megbizás ellen, hihetetlen magasságból gúnyval telve, hamis kedvességgel mondta, hogy ragaszkodik az üdvözet átadásához. Jaj! ez a kilökötttség!... Eh! maga ezt nem érti... Ha egy zsidó férfi elhagyja a vallását, lehet utolsó senkiházi, mégis, ha magára marad, legalább akkor felhorkan, ha megtagadott testvéreit rugdalják... De egy nő... ha kitér? Nem érzi, nem tudja, mi történik a zsidóval... Azt sem tudja, hogy egy keresztény házasságban csak árnyéket vet a tőle származó fiura... A zsidó szellemnek súlyos bűne az a szerep, melyet a nő számára kiszabott. Nincs is szerepe. Mít hagy ott a zsidó nő, amikor elhagyja vallását?... Egész szívét magával viheti!

Hevesen beszélt. Belesodródott egyik tétele magyarázatába. Veszekedett önmagával. Alá-fel járt, hadonászva gesztikulált, körülvette magát gyűlölt gondolatokkal. Alig tudott magához térni. Akkor megpihent és zavartan nézett a pamlag sarkában meghúzódó Emmire. És hogy nézte a leányt, attól a gyönyörűségtől sem derült fel ez az ember. Csak ironikus mosoly ült az arcára.

— Az a kérdés, hogy szerelem-e az, mely a tárgytól ilyen eltéréseket enged meg — mondta csúfolódó hangon. — No, ne féljen, túlélem...

Emmi felkelt.

— Megyek...

— Hohó!... Nem megy!... Itt marad! Nézzen reám: nevetek, jókedvem van. Tudom, hogy itt marad. Én most csengetek, hozatok magának egy csésze teát. Hozatnék magának is. De nem! Mi nem teázhatunk kettesben. Csak maga teázik. A kliens teázni fog.

— Egy teát hozzon! — adta ki a parancsot a belépő szolgának.

Stux az ablaknál figyelte, hogy a szolgál mikor ér

le az uccára, hogy belép a szemben levő kávéház ajtaján, mintha e pillanatokban ez volna számára a legfontosabb dolog.

Egyszerre a leány felé fordult.

— Emmi! Tudja, ki vagyok én? Forduljon el, magamról szeretnék beszélni. Ne nézzen reám, mert tekintetével zavar engem... Ha reám néznek, én is látom magamat. Mennyire tudom ezt takarni. Nyugodtnak látszom, tréfálok, beszélek, rengeteget beszélek... Így valahogy betakarózom.

A leány lehunyta a szemét. Fáradt volt. Eddig sem nézett Stuxra, csak feléje nézett...

Jó, hogy a szolgálta hozta a teát.

Míg Emmi teázott, Stux az uccára bámulva beszélt:

— Az én szívem jó, de nem tudom senki számára kigyártani... Olyan a szívem, mint a szem, mely nem látott még tengert, nagy síkságot, magas hegyeket... Olyan vagyok, mint egy gép, melynek kése örökké ugyanazt a formát százmilliószor vágja ki... Tudom a törvényeket, a rendeleteket és így a legközelebbi utat a jó eredményhez... Unom! Unom! A gépet olykor megkenik, minden csavarjára hizelgően olaj csepeg, kenderkóccal megtörülgetik... és így kielégülten szabályosan zakatol tovább... De az én szívem lehet a legfinomabb alkatrész... egyszer bizonyos, hogy meglazul... megreped...

A leány felé fordult.

— Emmi! Ne törődjék az én rapszodiámmal... Beszéljünk a maga dolgáról.

Íróasztalához ült. Tenyerével arcába merült. Várt.

— Majd eljövök holnap — suttogott Emma. — Nagyon becsülöm magát.

— Becsül...

— Nagyon megrendített engem. Boldog volnék, ha megtudnám csalni most magával magát.

— Ez is valami...

— A jóságát elfogadom. De ma nem nyúlok érte. De el kell jönnöm újra, mert nincs senkim, akire számíthatok, pedig segísre van szükségem... És gondolkoznom kell, hogy miképpen tudom viszonzni jóságát... Én is szeretnék segíteni magán...

— Köszönöm... Hagy kezdjem el én... Bizonyára tanácsot, útbaigazítást remél tőlem. Valami ügyben... a jogait szeretné megtudni...

— Nem. Azt szeretném, ha segítene engem abban, hogy a feladatom, a kötelességeim teljesíthessem. Szükségem van önre és nem utasíthatom vissza a segítségét, bár vallomása

után nehéz azt elfogadnom. Az imént még alkudtam magammal, holnapra halasztottam ügyemet, de miért ne adnám most elő, hogy mi mindent kérek öntől? Sokat. Egy jó szavát is nehéz elfogadnom, pedig a sorsom akarom a kezébe tenni. Tudom, hogy segíteni fog rajtam és ezért én hálás leszek. Ha kiment a nyomorúságomból, nagyon hálás leszek. Ne értsen félre...

— Nem, nem értem félre... Kérem, Emmi, hagyjon békét a hálának. Ne csináljunk olyan szerződést, melyben az egyik fél ellenértékül hálára kötelezi amagát, melyet azonban nem lehet félreérteni, vagyis csak félreérteni lehet... Én nem akarok szerződést kötni magával... Figyeljen reám, Emmi. Nagyon nyugodt, szinte boldog vagyok, mert megmondtam, hogy szeretem magát. Jó volt ezen túlesni... Megkönnyebbültem... Maga idejött, közölte velem, hogy szakított Zoltánnal... Én vallottam... beleestem... De ezt most tegyük félre. Tegye nyugodtan sorsát a kezembe. »Az aranyos Stux a világ legjobb embere.« Így mondta egyszer, így igaz. A világ legjobb emberébe sose voltak szerelmesek. Mit tud a világ legjobb embere? Jó tud lenni. Jó! Jó! Jó!... Mondja Emmi, nem tud valami szert a jóság ellen?... Én is szeretnék rossz lenni. Szeretnék a jóság bénaságából gyógyulni. Szeretném a jóság mankóját eldobni, hogy ép ember lehessen, hogy erőszakkal, hatalmaskodással, kegyetlenséggel megmentsem magam, hogy kiköveteljem a jussom, hogy az én életemet is megöntözzék örömmel, gyönyörrel, szerelemmel és hogy jőjjön el az a nő, aki velem csal meg engem.

Emmi komolyan nézett Stux szemébe. Suttogva beszélt.

— Egészen elsikkadt az, amit én akarok, kérek magától. Maga sikkasztotta el... Stux Mózes már nem jó. Még nem erőszakos, még nem hatalmaskodó, nem kegyetlen... de már furfangos... Kérem, ne ostromoljon így. Ne akarja eldobni a jóságát, amikor nekem éppen a jóságára van szükségem.

— Mondja, mit akar tőlem? — kiáltott a leányra Stux.

— Arra kérem, hogy segítsen az életemen.

— Hogyan?!

— Mondtam már, hogy szakítottam a szeretőmmel. Utjára hocsátottam. Szeretem őt... De szakítani akarok...

— Ugy? Szakitott? Szereti? Ugy?

— Ugy. Zoltánt jól ismerem. Szeretne visszatérni. Nem tud visszatérni... Rendbe kell hozni az életem. Visszatértem a szüleimhez. Otthon csak gyalázatot találtam. Apám sik-

kasztás miatt vád alatt áll. Holnapután lesz a tárgyalás. Bátyám egy szennyes házasságban züllött el. A felesége elzavarta. Nem tud semmit, nem dolgozott soha. Itt vagyok én. Egyedül. Segítsen! Mentse meg apámat a börtöntől, bátyámat is magára bízom... Kenyeret akarok keresni én is. Három idegen nyelven beszélek... Meg akarom javítani, tisztítani a családomat, magamat.

Stux a leány felé tárta a kezét. Ragyogott az arca.

— Rendelkezésére állok! Kezdjük meg a munkát nyomban. Az első dolog az apja ügye... Mennyi az elkezelt összeg?... Kétezer pengő? Azt vissza kell adni... Nem nagy ügy... Én előlegezem. Köztünk az már nem lehet vitás, hogy elfogadja-e, vagy nem. Elfogadja. Maga holnap elmegy a feljelentő fél ügyvédjéhez és kifizeti.

Pénzt vett elő. Öt darab ezrest számolt a leány elé.

— Mig a maga és bátyja ügyében valamit kitalálunk, addig a többi pénzzel gazdálkodjék... Szeretném, ha venne magának egy szép ékszert... a nyakába, a karjára, az ujjára... a hajába, ahogy akarja. Tudom, hogy szereti az ékszert. Mennyi ékszere volt!... Maga meg van döbbenve... Értem. Nem kell aggódnia... A pénzről váltót ad nekem... És a váltót be kell váltania... Érti?... Vissza kell fizetni. Azt se bánom, ha pénzt ad vissza... ha lassanként letörleszti. De szeretném, ha nem pénzzel fizetne... Van annál hatalmasabb fizetési eszköz is... Figyeljen ide, most kitöltöm a váltót. Csak ha aláírja, akkor veheti fel a pénzt.

Asztalhoz ült és kitöltötte a váltót, a szöveget írás közben hangosan szóttagolta:

— Ötezer... pengő... lejár... 1950... október 5-ikén. Kedves Emmi, legyen szives, írja alá.

— Húsz év múlva jár le?

— Igen... Addig várok...

— És lejáratkor?

— Oh! Ahogy én ismerem magam, prolongálni fogok — szólt gúnyosan nevetve Stux... és fálnak fordult, ráborult a karjára és keservesen zokogott...

Emmit teljesen megzavarta Stux viselkedése. Nem volt ideje tiltakozni a pénz ellen. Tréfálkozva, a húszévi lejáratra való hivatkozással akarta elütni Stux sommás elintézési módszerét. Ám, akihez szólni akar, az fálnak dölve sír...

Stux elfojtotta sírását. Megfordult... Könnyeborult szemmel, fáradtan nézett Emmire.

— Bocsásson meg gyöngeségemért... Nem tehetek róla.

Boldogtalan vagyok. Ennyi az egész. Ugye sok? De én nem bánom többé magammal magát.

Szavai könnyekben áztak, puhán álmokba lágyultan suhantak el a levegőben. Nem kapott választ.

Emmi a sötétedő szoba pamlagján kuporgott. Az asztalon ott feküdt aláíratlanul a hosszúlejárátú váltó, mellette félkörben, mint a kéz bentartott kártyák: öt darab ezerpengős, melyekből két darabot talonba kell tenni az apa becsületéért, a másik hárommal pedig tovább kártyázhat Emmi. Sok pénz az. Kitalne belőle egy kis existencia ... De nem ezért jött ide. Elcsodálkozik magán, hogy ily közönségesen számítgat, holott előtte áll ez a boldogtalan ember. Megriad a kegyetlenségétől, megrendül és egyszerre felérzi Stux Mózes tragédiáját, mellyel valahogy közösséget kell vállalnia, ha fájdalmas áron is ... És talán Stux Mózes az, akihez legközelebb áll ... Miért jött el hozzá? Nem pénzért jött ... Eljött ide és sírt előtte. Előtte bomlott ki a fájdalma, szerencsétlensége. Segítséget kért tőle, mert Stux Mózes testvére neki. Azonban csak így szólította meg: »Barátom!«

— Barátom, a váltót nem irom alá. Pénzét tegye el. Többet kérek annál ... Apám ügye sürgős. Maga ügyvéd, intézze el. Mit bánom én, ha nincs más mód rá, hát pénzzel intézze el. És segítsen rajtam is. Szerezzen munkát ... De ne rakjon elém pénzt, ne válogatasson velem ékszereket és ne gondoljon arra, hogy holnapután újra pénzt ad ... Igy segítséget nem fogadok el és nem irok alá váltót, ha annak lejáratá az örökévalóságba is vész ... De ha maga engem meghallgat és úgy segít rajtam, ahogy én szeretném ... úgy visszafizetem. Szeretném, ha megismerne engem ... Nézze, barátom, én ma nem hagyom el magát. Ez szívtelenség volna ... Kérem, vigyen engem színházba, utána vacsorázzunk együtt ... Majd vacsora alatt elmondom magának, amit délután akartam ... Mondom, szeretném, ha megismerne engem. Elmúlt négy napom történetét mondom el. Ez a négy nap: az én történetem. Azonkívül nem történt velem semmi ... Mindent meg kell tudnia rólam, hogy testvéri szeretetével rám boruljon, úgy, ahogy én is most lélekben magamhoz ölelem.

Elhallgatott. Nagy csend következett.

Emmi felcsavarta a villanyt. Az óra nyolcat ütött. Stux az ablaknál, a függönybe kapaszkodva, lehajtott fővel állt.

— Istenem! Ilyen késő van már! — csodálkozott el Emmi. — Színházról már szó sem lehet. Hazamegyek, átöltözöm. Jőjjön el értem. Csöngessen fel. Második emelet 28. Öltözzön át maga is.

Rámosolygott Stuxra és elrohant.

Egy félóra mulva Stux Mózes felcsengetett Emmiért. Várnia kellett... A ház előtt egy másik autó is állt. Volt ideje megtudni, hogy mire vár a másik autó. Két detektív jött ki a kapun, nagy csomó nyomtatvánnyal a hónuk alatt. Előttük egy tizenhat év körüli jólöltözött gyerek. A detektívek és a fiú beültek az autóba. A kapuban egy hölgy és egy úr, a fiú szülei, tördelték a kezeiket és jajgatva ismételték: »Ez lehetetlen, itt csak szörnyű tévedésről van szó.« A detektívek autója elrobogott.

A kapu környékén egyre zsuffolódtak az emberek. Munkanélküli ácsorgók teli szájjal beszéltek meg, hogy a 42-es háziúr fia kommunista és a rendőrök elvitték. Az ácsorgók között ott volt Eus is, aki főúri megvetéssel sujtotta a megtévedt jómódú suhancot... De egyszerre megpillantotta Emmi, aki estélyi ruhában Stuxba karolva a kaputól néhány lépésnyire álló autóhoz sietett... Mélyen elcsodálkozott.

XVI.

A Pannoniában vacsoráztak. Emmi választotta ezt az éttermet. Szerette volna, ha az öreg Siró együtt látná Stuxszal. A délutáni lépcsőházi találkozáskor Siró olyan mosolylyal mérte végig, melyből kiolvashatta, hogy azt hiszi, hogy tettenérte az ügyvéddel. Nohát lássa őket együtt vacsorázni.

Éjfélíg ültek az étteremben, de Siró nem jelentkezett. Emmi szenvedélyesen követelőzött a véletlenül, mely ide teremti Zoltán apját. Jó volna, ha belépne. A gögös úr bizonyára hűvösen köszönne, de holnap már tudná a fia is, hogy Stuxszal vacsorázott. Nagyon szeretné ezt Emmi. Miért? Nem tudná megmondani. A mai kegyetlen délután feldúlta az idegeit. Stux extatikus vallomásai megrázták, együtt szenvedett a gyötrődő emberrel, de a szíve meg sem moccan. Nem merült fel benne az a gondolat, hogy számoljon azzal, hogy során fordítson, Stux mellé álljon. Ez a gondolat nem merült fel benne, mégis mit tett? Már is Stux mellé állt, vacsorázni hívta és otthon, öltözködés közben már döntött, hogy a Pannoniában vacsoráznak, bizonyos, hogy ott az öreg Siróval találkozni fognak. Élt már benne a konfliktus és kereste, hogy az ki is törjön.

Az öreg Sirót várva, szórakozottan mesélte elmúlt napjait. Elbeszélése nem volt szívhezszóló történet, kihagyta a lelkét, vagy talán most nem érezte át, nem tudta átélni ragyogó harcát egy férfival, aki le akarta rázni a nyakáról, de letörte a legalázatosabb szerelmi könyörgésig. És nem volt:

meséje megdöbbsentő, amikor családjáról beszélt. Valahogy nem érződött ki szavaiból a gyalázattól való undor. Nem is érződhetett ki, hiszen ma délután egy férfi pénzért könyörgött tőle szerelmet és a pénzből egy részletet el is fogadott. Már fizet is érte, együtt éjszakázik a férfival... Igaz, csupa szánalomból, mert nem hagyhatja ma egyedül ezt a vergődő embert...

— Szóval ez a »négy nap története« — mondta Stux keserű mosollyal amikor Emmi befejezte a történetet. Kopár, jeges történet. Nekem az... Vannak szerelmek, melyek sose égnék el. Emmi, nem szabad hinnem, hogy magának ez a szerelme időben is határtalan lenne. Őszintén mondom, hogy ezt teljesen indokolatlannak találnám. Tudom, nem vagyok objektív. Mégis azt mondom, hogy a szerelem... itt indokolatlan. Milyen furcsa, most azon igyekszem, hogy tíz percre eltűntessem életemből magát, hogy e tíz perc alatt elfogulatlanul, hideg, de őszinte érdeklődéssel forduljak szerelme felé... Jó volna, ha tíz percig a testvére lehetnék és úgy beszélhetnék, ahogy maga a bátyjával... Volna egy tanácsom, de maga nem biztat...

— Beszéljen.

— Nem is tanács az, amit mondani akarok. Inkább csak egy nagyon bátor megállapítás...

— Mondja...

— Nem találom a szerelmét szépnek. Nincsen abban semmi felemelő. Elszomorít. Megmondom hangosan, amit gondolok. Ha maga meg akarja menteni a családját, először a maga dolgát hozza rendbe. A tisztaságát akarja vissza? Akkor el kell felednie mindent, Zoltánt... Nem magamért beszélek, Emmi! Lehet, hogy igaza van, a maga szerelme tökéletes életű, de idegen azt nem értheti meg. Mert itt van a példa: ha valakinek elmondanám a maga után bomló szerelmemet és elmondanám, hogy ki maga, mi történt eddig magával... Nem találhatna-e az a valaki alapot arra, hogy azt mondhassa, hogy az én szerelmem nem szép, nem felemelő...

Emmi elvörösödött.

Néhány pillanatnyi kínos csend után felkelt.

— Gyerünk! — szóló indulatosan.

— Haragszik?

— Megbocsátok magának...

*

Pirkadó hajnalig robogott velük az autó. Háromszor álltak meg a Thököly-úti ház előtt, de Stux könyörgött, hogy ne hagyja el és mentek vissza a Viztoronyig, onnan át Bu-

dára, a környékbeli falvakba. Iszaszeg, Pécel, Gödöllő... és vissza más úton Kerepes... Cinkota...

Benn az autóban Stux beszélt, egyre beszélt. Hajnali háromra járt az idő. Emmi az ülés sarkában meghúzódva hallgatta Stuxot.

— ... Tudja, Emmi, én előre tudtam, hogy egyszer mi ketten így autózni fogunk. Így fogalmaztam meg a mi első együttlétünket. Ha nem hiszi, menjen el dr. Wimpfenhez. Bizonyára hirtől ismeri. Ideg orvos... Egy időben jártam hozzá. Akkor is maga miatt. Idegileg teljesen összeroppantam. Mindennél letettem. Itt akartam hagyni Budapestet, híres irodámat. Gondoltam, házat veszek falun és ott mindent elfeledve, csendesen édegelek... Akkor mentem el Wimpfenhez... No hát!... Hetekig jártam Wimpfenhez. Mindennap lefeküdtem diványára, fálnak fordultam és beszélnem kellett magamról. Wimpfen az íróasztalánál ült és sose szólt közbe. Csak a rendelés előtt mondta mindig, hogy szedjem össze magam és próbáljak a legmeztelenebb őszinteséggel beszélni. Hetekig beszéltem a diványon magáról. Magáról és csak magáról. Izgatottan vártam mindig azt a napi egy órát, hogy végre a diványra kerüljek, hogy megint boldog legyek, hogy kielégüljek. Ott a rendelőórán végigéltem szerelmemet. Rengeteg gyönyörű hazugsággal csaptam be az orvost... Azt hittem, hogy becsaptam... Egy alkalommal ezt az autózásunkat mondtam el. Így, ahogy most történik. Persze más beállításban. Maga egy ragyogó nagyvilági nő... Az első meghitt együttlét... Ugy látszik, minden a gyönyörös beteljesedés stádiumába lép... Én ezért a beteljesedésért könnyörgök... Beszélék... beszélék... beszélék. Közben majd el pusztulok a vágytól... Az autó megáll vagy tizszer imádoztam háza előtt... és én könnyörgök: ne szálljon ki, ne hagyjon el... Így mesélem az esetet és dr. Wimpfen megállít, a kezelés alatt először és azt kérdi: »Kérem, amikor az autó a hölgy háza előtt megállt, amint mondja, többször megállt, egyszer sem gondolt arra, hogy lakásába kísérje, nála maradjon?« De igen — válaszoltam — azonban én azt a hölgyet, nagy szerelmemen felül, még becsülöm is... Ekkor Wimpfen így szólt: »Ügyvéd úr, ez az autótörténet pusztá kitalálás. Állandóan kénytelen vagyok megállapítani, hogy meg nem történt dolgok mesélésével éli ki nálam szerelmét. De ez az autóeset frappiroz engem... Ne essék zokon, ha megjósolom, hogyha ez az autóeset azzal a hölgygel... de csak azzal a hölgygel megtörténnék, a valóságban is úgy volna minden, ahogy elmondta... Nem azért, mert a hölgy az egészséges megoldás ellen tilta-

koznék, nem azért, mert ön becsüli a hölgyet... Dehogy!... És megmondta, mi az oka annak, hogyha bármennyire is kínálódnék, ha jogot is nyernék a közeledésre, nem élnék vele... Azt is megmondta, hogy miért... Nem mondhatom meg magának...

— Mondja meg! — szólt hevesen a leány.

— Nem mondhatom meg... de Wimpfennek igaza van. Ő ezt betegségnek tartja, de én csak azt érzem, hogy tiszta szívből szeretem... becsülöm magát.

— És ha én elmennék most a maga lakására?... Akkor nem becsülne? És akkor...

Stux riadtan tekintett a leányra.

— Nem!... Emmi, maga... tudom... nem jönne el hozzám...

— Ugy van... Nem megyek el ma éjjel magához... De most már értem, hogy miért állította ki húszévi lejáratra a váltót és miért mondta, hogy hajlandó a váltót lejáratkor prolongálni... Maga, drága barátom, tolja, tolja a teljesítés idejét... Maga »becsül« engem és ezért képtelen a követelését rajtam behajtani... Milyen szomorú ez? Milyen jól van ez így...

Stux dermedten hallgatta a férfiasságát korbácsoló szavakat. Túrte, hogy szívébe tetoválják a katasztrófáját itt ebben az éccakai csendbe belelarmázó kocsiban, ahol egy nő mellett ül, akit most meg kellene támadni, leteperni, őrgöngve belevetni magát és halálosan hatalmasat szeretkezni vele...

Az éccaka hideg volt. Borzongtak.

— Emmi!... Az én életem nagy tévedés — szólt Stux hosszú hallgatás után. — Két nagy tévedés. Az egyik az, hogy fellázdattam... Mert lázadás volt az, hogy elhagytam a családom és elmentem ügyvédnek, híres, nagyjövedelmű ügyvédnek... A másik tévedés az, hogy magába szerettem... Az én helyem ki volt jelölve... Imádkozni, talmud fölé hajolni, jól megházasodni... Az asszony tömje a libákat, adja el a májakat finom keresztény úriházaknak, gyűjtse a zsírt a tavaszi piacra... felvinni a gyerekek számát nyolcra-tízre és azoknak a lelkét is belefojtani a multba... Hét testvérem van, mindnek ez a sorsa... Én nem ezt tettem... Aztán jött maga... Hogy mi volt maga, ki volt maga nekem? Gondoljon egy elhagyatott vidéken álló lakatlan házra. A ház áll magában, nincs benne semmi élet... És erre a házra rácsap a vihar. Rettentő szélvész tépi a házat, elhordja a tetőt, le-tépi az örökre bezárt ajtókat, ablakokat. Miért él maga ben-nem lakatlan házban viharként?!... Az én pályám... Az én

szerelmem... Emmi! Ez éccaka után össze kellene omolnom. Egy golyó... Nem akarom... Ki kell javítani... Maga ne legyen a tévedésem... Én holnap nem tudom ott folytatni, ahol ma abbahagytam... Feloszlatom a mostani életem... Hazamegyek a falumba. Visszatérek a medrembe... Nekem sok pénzem van... Ha felszámolom az irodám, még több lesz. Hazamegyek. Szép házat veszek... Nyolcszobásat akar? Tízszobásat akar?... Mit akar?... Jőjjön velem... Szépséges zsidó asszony lesz... Gyereket nem akarok... Nézzen rám! Én gyereket nem akarok...

Feljajdult:

— Vagy mit akar?... Szóljon!... Én meghalok maga után...

A külső Kerepesi-úton robogott a kocsi.

Emmi magához vonta a szegény embert, simogatta kopaszodó fejét.

— Drága barátom — szólt szivből zengő hangon — nyugodjék meg... Szeretném, ha megnyugodna... Barátom, mikor pihent utoljára?... Utazzék el... Itthon vagyok... Elég volt ne kinlódjunk tovább. (Folytatjuk.)

Gyom-világban, dudva-földön

Eső ömlik, árviz nyargal, fújnak a szelek,
bolond szándék biztatta fel újra a telet,

hogy megfordult csúfot tenni május derekán
s csípős szél karjában zizeg a virág a fán.

Fészekrakó vágy között tengertől tengerig
bolygó madarak csapongnak s árviz hengerít

honépitő tervek elé tüskés ágakat
s szügyigérő sárban vacog a mezei vad.

Robajos, nagy felhők szállnak s felfuvalkodott
haragjukban csak verik a mennyei dobót.

S míg a világ özönvízbe fúlva tántorog,
csak dobolnak, csak zuhognak örült záporok:

termés pusztul, de nő a nád, a gaz magasul
s gyom veri fel a világot keresztül-kasul;

gyomvilágban, dudva-földön járhatunk vakon,
mert az ember elrontotta sorsát valahol...

Fekete Lajos

Hegyi lány

Ereszkedik alá.
Májusi virágpör felhőzik homlokán
és fekete haján
fehér rózsaszírom-sapkát visel a lány.

Ereszkedik alá.
Szelid báránnyel nem suhan puhábban;
zsibong vérem, lábam,
amikor meglátom égszínkének ruhában.

Ereszkedik alá.
Szikláról sziklára szökellnek lábai
s karolás vágyai
közt nyúlnak feléje hegyi fák ágai.

Már a gerincen van.
Magam is ölelném, magam is karolnám
s csüggedés hajol rám:
völgyben támadt vágyat megért-e hegyi lány?

Ereszkedik alább.
Növendék-nyirfának karcsú ága hajlik
s szélben lombja zajlik,
ahogy a szivemben most a vágy morajlik.

Lenn, a hegy lábánál.
Számmal üde száját, kezemmel a kezét
elérhetném, de még
nem vetette felém hajnalos szép szemét.

s a völgyben elhaladt...
Növendék-nyirfának fájdalmát a szélben
ezerszer megértem,
mikor vihar rázza lenn a hegy tövében.

Fekete Lajos

Valeapai

Sötét hegyek és sötét emberek,
 hogy is lehettem köztetek gyerek,
 ha elgondolom mily gyilkosszándéku,
 vad sebességgel rohant a patak,
 a Pogonis, — Valeapai alatt.

Hogy is lehettem gyermek köztetek
 égfelé törő szörényi hegyek...
 Eszembe jut, mig gajzörgető ősszel
 vártam durranó víg szüreti jelt,
 rám rőt bokorból éhes vad figyelt.

Gyermek köztetek hogy lehettem, hogy
 — lelkem máig is majdnem összerogy
 a gondolattól: — vihar üldözött
 s én tánclépésben két falu között
 értem haza, mig sziklát döntött az ár.

Hogy is lehettem gyermek köztetek
 Pojána Ruzska s más sötét hegyek;
 civódó, bicskás, öklömnyi oláh,
 ki meghajszolt s a magyart gunyolá
 bennem uccahossz' kiabálva: »ungur!«

Gyermek-tenyérnél nem nagyobb lapály,
 sziklás vidék, Szörény, Valeapai,
 bős patak s vadaknak lobogó szeme:
 boldog emlékeim: gyertek vissza csak,
 lelkemben most is megtartottalak...

Húvös haragú szörényi hegyek
 homor életem réme ijeget:
 csók-harc, kenyér-harc le akarnak győzni,
 lankadt karom felétek integet,
 ó, jöjjetek hát és segítetek.

Fekete Lajos.

KISEBBSÉGI KULTURÉLET

Az erdélyi magyar könyv 15 esztendeje

Az erdélyi magyar könyvtermelésről időnként hű képet adni nemcsak szükséges, de egyúttal olyan feladat is, amelynek tanulságai a jövőre nézve haszonnal értékesíthetők. És mégis 15 év erdélyi magyar könyvtermeléséről beszámolni époly nehéz dolog, mint megírni annak a 15 küzdelmes évnél történetét, ami az erdélyi könyvet létrehozta, táplálta és élteti most is. Valamikor a magyar kultúra kicsírázásának első korszakában Erdély és különösen Kolozsvár döntő szerepet játszottak a betű történetében. 1711-ig Kolozsvárt jelent meg az összes magyar városok közül a legtöbb magyarnyelvű könyv. Később más városok is utólérték, de véglegesen csak Budapest tudta tőle elhódítani — az elsőségnek azt a pálmáját, amit annyi századon át megérdemelten Erdély kincses fővárosa a magyar könyvkiadás terén magáénak vallhatott. Budapest központi mivolta jóformán teljesen elfojtotta Erdély önálló könyvkultúráját. Hiába volt Kolozsvárt egyetem, tudósaink tudományos munkásságuk java termését épúgy Budapesten jelentették meg, mint ú. n. beérkezett szépíróink irodalmi műveiket. 1913-ban azon a hatalmas területen, amelyet a trianoni béke Romániához csatolt, mindössze 77 magyar könyv jelent meg. Még az erdélyi románok is könyveik és lapjaik egyrészét Budapesten jelentették meg. Ez a 77 könyv, mely az akkori magyar könyvtermelésnek még öt százalékát sem teszi, távolról sem fokmérője az akkori Erdély kulturális felvevőképességének. Köztudomású és statisztikailag igazolt tény, hogy a békebeli Magyarországon Erdély vette fel Budapest mellett aránylagosan s abszolute véve is a legtöbb könyvet. Volt év például, amidőn a Partium városait nem számítva, puszt-

tán Erdély a magyar könyvek negyven-negyvenöt százalékát vásárolta meg. Egymaga többet fogyasztott, mint Budapestet kivéve az egész magyar nyelvterület. Budapest könyvkultúráját, irodalmi és tudományos életét épúgy uralta Erdély is, mint ahogy centralizmusa döntő módon befolyásolta az egész régi Magyarország mindenirányú életét. 1918 előtt Marosvásárhelyt ugyanúgy pesti szemmel nézték saját problémáikat, mint Fiumében vagy Pozsonyban. Irodalom, színház, zene, sajtó, közélet még a pestinél is pestiesebb akart lenni. Ennek az egészségtelen helyzetnek következményeit igazában csak 1918 után vettük észre, akkor, amikor Budapest megszűnt gazdasági, politikai és kulturális súlyával támogatni bennünket. Máról-holnapra Erdélynek önálló magyar politikát, közéletet, irodalmat, sajtót, iskolát, színházi kultúrát kellett teremtenie nehéz körülmények között, a saját erejéből. Néhány év alatt, úgy ahogy, ez a kultúra megszületett és önálló életet élve ma is él, fejlődik, szerepet tölt be.

Ennek a nagy anyagi és szellemi erőfeszítésnek tükre az erdélyi magyar könyv. 1919-ben még alig néhány magyar könyv látott napvilágot Erdélyben. Nem több, mint 1913-ban. De a fejlődés rohamos. 1919-ben 77, 1920-ban 110, 1921-ben 191, 1922-ben 295, 1923-ban 368, 1924-ben 439 és 1925-ben 441 magyar nyelvű mű jelent meg. 1925-től fogva részint a gazdasági válság következtében lassú, de állandó visszafejlődés indul meg. 1926-ban még 416 és 1927-ben 394 magyar munka jelent meg, de már 1928-ban csak 332, 1929-ben 315, 1930-ban 297, 1931-ben pedig 239 a Romániában megjelent magyar művek száma. 1932 és 1933 adatai még nem ismerősek, de az apadás kétségtelenül tovább tart. György Lajos és Ferenczi Miklós bibliográfiai tanulmányai kitűnő képet nyújtanak az egyes műfajok megoszlásáról is. Természetesen az általuk felsorolt könyveken kívül még bizonyára jelentek meg nagy számmal Erdélyben magyarnyelvű nyomtatványok, de ha ezek számát az ismert könyvek tíz százalékára becsüljük, adataikat e szám lényegesen nem befolyásolja. Különösen nem a szépirodalmi rovat adatait, ahol csaknem minden könyv ismeretes már. Míg Magyarországon évente három-négyezer magyar könyv jelent meg, addig Erdélyben az évi átlag háromszáz körül mozog. 1919-től 1928 végéig Erdély nyomdái 3186, 1930 végéig 3798, 1933 közepéig pedig csaknem 5000 magyar könyvet adtak ki. Ennek az 5000 magyar könyvnek pedig, különösen az első 6—8 év alatt, csaknem egyedüli fogyasztója

Erdély volt. Budapest ma is sokkal kevesebb erdélyi könyvet vásárol, mint amennyit Erdély tőle vesz át. Tizenöt év alatt több magyar könyv látott napvilágot Erdélyben, mint 1867-től 1918-ig összesen.

A könyvkiadás terén, mint régen, ismét Kolozsvár vezet. Legtöbb évben az erdélyi magyar könyvek felét Kolozsvár nyomdái állították elő. Kolozsvár után Nagyvárad, Temesvár, Brassó, Marosvásárhely és Arad adtak ki nagyobb számmal magyar könyvet. Rajtuk kívül jóformán minden kisebb erdélyi városban jelent meg egynéhány könyv. A kiadott könyveknek csaknem egyharmadrésze szépirodalmi. A tudományos művek legtöbbször különlenyomatokból kerülnek ki. Legnagyobb a számuk 1929-ben, amidőn az összes könyvek harminchét százalékát teszik ki (117 mű). Az első hat év adatait erősen növelik a tankönyvek. 1919-ben 11, 1922-ben 62 tankönyv jelent meg. Számuk azóta rohamosan esett. 1929-ben már csak 6 tankönyvet adtak ki egész Erdélyben. A vallásos irodalom 1926-ban éri el tetőpontját 57 művel, 1931-ben csak 22 könyv jelzi e rovatot. A jogi és időszaki irodalom is tekintélyes helyet foglal el, különösen az utóbbi. Minket azonban elsősorban a szépirodalom érdekel és azon belül is az egyes műfajok változásai.

1919-től évről-évre haladó szépirodalom fejlődését a következő számok jelzik: 16 (1919-ben); 41, 33, 63, 62, 115 (1924-ben); 109, 110, 112, 104, 60, 91 (1930-ban) és 47 (1931-ben). Számban 1924-ben adtak ki legtöbb szépirodalmi könyvet, 115 darabot, aránylagosan pedig 1928-ban, amidőn az évi könyvtermelés 31 százaléka a szépirodalomra esett. Műfajilag György és Ferenczi bibliográfiájából ugyanazt láthatjuk, amit az erdélyi irodalom általános fejlődésénél már régebben észrevehettünk. Az első években a líra játszik döntő szerepet, de mellette a széppróza évről-évre rohamosan előretör, míg végül nemcsak számban, de belső értékben is elragadja tőle a vezetőszerepet. 1927-től kezdve ismét a líra feléledését vehetjük észre. De magyarázat helyett hadd beszéljenek a számok. 1919-ben 4 verskötet jelent meg, 1922-ben már 22, 1923-ban 30, 1924-ben 42. 1925-től rövid hanyatlása után (26 kötet) 1927-ben ismét emelkedést mutat 37 kötetével, mely az akkori szépirodalmi termés 33 százalékát teszi ki. 1930-ban 26 könyv 28 százalék, 1931-ben 8 verseskönyv 17 százalékkal szerepel. A drámai termés mindvégig sovány. Leggazdagabb 1926-ban 18 darabban (a szépirodalmi termés 16 százaléka); legkisebb

1921-ben, amidőn egész Erdély területén mindössze 3 dráma jelent meg. A széppróza 1919-ben 5 művel kezdi pályafutását, 1924-ben már 65 mű jelzi a gyors emelkedést. Ez a szám azután néhány évig e körül mozog (1925-ben 69, 1926-ban 60, 1927-ben 69, 1928-ban 66, 1929-ben 41, 1930-ban 58, 1931-ben 35). A szépirodalmi termelés 55—70 percentjét a próza foglalja el. Legmagasabb az átlag 1929-ben 68 százalékkal.

E fenti adatokból nemcsak a műfaji fejlődést lehet megállapítani, de néhány olyan tény is, ami megszivleendő. A válság leginkább azoknak a könyvfajtáknak ártott, amelyek vagy a konjunktúrához voltak kötve vagy intézmény, kiadó, tőkecsoport, lap hiányában a szerző bátorságától várták napvilágra jutásukat. A tudományos és szépirodalom viszonylagos állandósága annak tulajdonítható, hogy az egyik mögött szilárdan állt az Erdélyi Múzeum, a másik mögött az Erdélyi Helikon és a Pásztortűz, illetőleg az Erdélyi Szépművészeti Céh és a Minerva, mint kiadók.

Mennyiség tekintetében az erdélyi könyvek tekintélyes részét, a Kolozsvárt megjelentek többségét a Minerva adta ki. Tőle szépirodalmi téren e szerepet különösen az utóbbi évek során lassanként az Erdélyi Szépművészeti Céh vette át. És hogy a válság ellenére vannak még ma is erdélyi könyvek, évről-évre jelennek meg regények, ismeretterjesztő munkák és egy-két szépirodalmi lap, az a közönség és írók támogatásán kívül e két kiadó vállalkozókészségének köszönhető.

Író és kiadó az irodalmi életnek csak két feltétele. Harmadik s talán legfontosabb, a közönség, amely veszi, olvassa, ízlésével, törekvésével, világnézetével befolyásolja az irodalmat. Sajnos, nincsenek statisztikai adataink a névtelen erdélyi olvasóról.

Nem tudjuk még hozzávetőlegesen sem, hogy mennyi erdélyi és mennyi magyarországi könyvet vesz és olvas. De azt se tudjuk, hogy kik a kedves világirodalmi, magyarországi és erdélyi írói. Pedig, ha valakinek, úgy elsősorban annak a névtelen erdélyi olvasónak ítéletére volnánk kíváncsiak, aki az erdélyi könyvet olvassa és akiért íródik minden Erdély földjén.

Tizenöt küzdelmes év mérlegét vizsgálva két örvendetes tény állapíthatunk meg. Erdélyben csaknem minden szépirodalmi könyv magyar ember alkotása. A fordítások száma elenyészően kevés. Ez a tény tette lehetővé, hogy míg Budapesten éppen a fordított művek betegesen nagy száma miatt

új magyar író alig tűnhetett fel, addig Erdélyben, ha túlzottan is hajszolták az eredetit, mégis száz rossz író mellett tizenöt-húsz kitűnő tehetségnek nyílt érvényesülési lehetőség. Másik és szintén nem lekicsinylendő eredmény, hogy vannak kiadóink, íróink és van olvasóközönségünk is, mely kitart a váltság közepette, sőt annak ellenére is az irodalom pártolása mellett. És ha számban esett és valószínűleg még továbbra is fog esni a termelés, minőségben az utóbbi évek színvonala elvitathatatlanul magasabb a kezdő évekenél.

Természetes és érthető jelenség ez. Az első évek »hősi« lendülete után legtöbbszörre komoly értékek maradtak felszínen és a tizenöt évvel ezelőtt elindult fiatalok ma vannak a férfikor delén, abban a korban, amidőn alkotásuk legjavát várhatjuk tőlük.

Mi lesz a most jövő tizenöt év erdélyi magyar könyvének sorsa? Oly kérdés, melyre a választ az eljövendő évek fogják csak megadni!

Jancsó Elemér

Augusztus 1-én hagyja el a sajtót
SZENTELEKY KORNÉL előszavával

HERCEG JÁNOS:

VIHARBAN

című novelláskötete.

A könyv 64 oldalon fog megjelenni,
kemény kötésben, 15— dináros árban.

Bibliofilek részére 50 darab amatőr-
kiadás készül holland Van Gelder pa-
píron, félbörkötésben 40— din. árban.

Előfizetéseket felvesz a

Reggeli Ujság kiadóhivatala
Noviszád, Kralja Petra ul. 30

Támogassa Ön is a saját kulturáját!
Olvassa a kiadásunkban megjelent
könyveket!

Csuka Zoltán: Tűzharang
(Versek)
30 dinár. — Külön árustásban is kapható.

Jugoszláviai Magyar Könyvtár:

Ducsics Jován - Debreczeni József:

Az álmok városa

Sz. Szigethy Vilmos:

A vármegyeház kapujában

Börcsök Erzsébet:

A végtelen fal

Szenteleky Kornél:

Ákácok alatt I. és II. rész

Arányi Jenő:

A szentendrei bíró

Czirák Imre:

... mosoly ... könny ...

Kalangya könyvtár:

Farkas Gelza:

A fejnélküli ember

Szirmai Károly:

Ködben

Ezek a könyvek könyvtárosi forgalomba nem kerülnek,
csak sorozatban rendelhetők meg. — Felvilágosításért
forduljon a Kalangya kiadóhivatalához, Szubotica,
Park Kralja Petra 11